

Människohandel

(för sexuella ändamål)

- möjligheter och svårigheter vid
rättstillämpningen

Rapport 2

RättsPM 2007:2
Utvecklingscentrum Stockholm
Februari 2007



Innehållsförteckning

1	Inledning	3
2	Praktiska tips om rapportens uppbyggnad	3
3	Lagstiftningen om människohandel	4
3.1	Inledning.....	4
3.2	Människohandel för sexuella ändamål.....	5
3.2.1	Allmänt om lagtexten	5
3.2.2	Åtal för människohandel för sexuella ändamål avseende målsäganden över 18 år.....	7
3.2.2.1	Rekvisitet ”med användande av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel”	8
3.2.3	Åtal för människohandel för sexuella ändamål avseende målsäganden under 18 år	16
3.2.3.1	Påverkan från gärningsmannens sida	16
3.3	Människohandel.....	21
3.3.1	Allmänt om lagtexten	21
3.3.2	Åtal för människohandel avseende målsäganden under 18 år	23
3.3.2.1	Kontrollrekvisitet.....	24
3.3.2.2	Prövningen av uppsåt avseende målsägandens ålder	30
3.3.3	Åtal för människohandel avseende målsäganden över 18 år.....	30
3.3.3.1	Tillämpningen av kontrollrekvisitet och 4 kap. 1 a § 2 st. BrB.....	31
4	Övergripande och sammanfattande slutsatser beträffande lagstiftningen om människohandel	34
4.1	En särskild bestämmelse om människohandel	34
4.2	Rekvisitet om otillbörliga medel	35
4.3	Kontrollrekvisitet	39
4.4	Behovet av lagändringar i den gällande lagstiftningen.....	41
4.5	Rekommendationer för fortsatt analys inom området	43

1 Inledning

I denna rapport analyseras framförallt rättstillämpningen gällande lagstiftningen om människohandel (för sexuella ändamål). Möjligheter och svårigheter inom rättsområdet lyfts fram. I rapporten ges också praktiska råd och rekommendationer i syfte att vara åklagare till hjälp vid handläggningen av människohandel och främja en effektiv och enhetlig utformning av talan och rättslig process.

Analysen tar sin utgångspunkt i de relativt få domar som hittills har meddelats med tillämpning av den lagstiftning som trädde ikraft den 1 juli 2002 respektive den 1 juli 2004. Analysen har som målsättning att undersöka de juridiska rekvisit som ingår i brotten människohandel för sexuella ändamål respektive människohandel, samt att klarlägga de specifika problemställningar som hittills dominerat rättspraxis. Vidare har eventuella systematiska problem av beviskaraktär eller av utredningsmässig art vid tillämpningen av lagstiftningen blivit föremål för undersökning.

Syftet har varit att bl.a. genom analysen av rättstillämpningen ge förslag till lösningar eller idéer för argumentation ifråga om särskilt svårtolkade rekvisit. Därmed ges ett bidrag till en förbättrad arbetsmetodik. I avsnitt 2 nedan ges vissa praktiska tips om rapportens uppbyggnad och hur den kan användas.

Under hösten 2005 inhämtades alla tings- och hovrättsdomar rörande människohandel/grovt koppleri meddelade i Sverige under åren 2000-2005. Dessa domar har refererats och sammanställts i en *referatsammanställning*.¹ Sammanlagt finns 52 domar refererade, varav 11 domar för människohandel för sexuella ändamål och människohandel. Av dessa avser sex domar lagstiftningen från den 1 juli 2002 och fem domar lagstiftningen från den 1 juli 2004. Referatsammanställningen innehåller relativt detaljerade gärningsbeskrivningar, vilket bl.a. syftat till att ge inspiration till eller vägledning för åklagare beträffande hur andra åklagare har utformat sin talan i dessa omfattande och komplicerade mål.

Förhoppningen är att analysen bl.a. skall kunna vara praktiskt användbar och bl.a. bidra till en ökad kunskap om dels de delvis mycket svårtolkade och komplicerade rekvisit som lagstiftningen präglas av, dels om den tolkning som hittills har givits av olika domstolar inom området. Därmed är målgruppen såväl de åklagare som regelmässigt handlägger denna ärendekategori som de åklagare som mer sällan kommer i kontakt med dessa mål. En vidare målsättning är att analysen skall skapa förutsättningar för en enhetlig handläggning av mål om människohandel.

2 Praktiska tips om rapportens uppbyggnad

Som har framgått av inledningen har denna rapport två huvudsyften:

- att analysera och utvärdera såväl lagstiftning som rättstillämpning beträffande människohandelsbrottet samt ge ett bidrag till en fortsatt diskussion om möjligheter och svårigheter inom rättsområdet,

¹ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

- att ge praktiska råd och rekommendationer i syfte att vara åklagare till hjälp vid handläggningen av människohandel och främja en effektiv och enhetlig utformning av talan och rättslig process.

Ifråga om det sistnämnda syftet har rapporten i huvudsak inriktats på att ge vägledning när det gäller de särskilt svårtolkade rekvisit som har konstaterats inom ramen för den analys av lagstiftning och rättstillämpning som har förekommit. Om rapportens uppläggning kan följande sägas. Vid varje delavschnitt där enskilda rekvisit blir föremål för analys har i förenklande syfte varje avsnitt inletts med en sammanfattning av de frågor som rättstillämpningen särskilt har avsett. I anslutning därtill har givits vissa särskilda rekommendationer för handläggningen. Här ges t.ex. information om tolkningen av olika rekvisit, tips ifråga om bevisföringen eller om argumentation beträffande målsäganden över respektive under 18 år. Vid sidan av denna kortfattade information ges hänvisningar till de avsnitt där man kan ta del av en mer djupgående diskussion. Det kan i detta sammanhang särskilt beaktas att varje avsnitt även innehåller kortare referat från den rättspraxis som finns på området med en hänvisning till de domar som finns mer utförligt refererade i *referatsammanställningen*².

Det bör observeras att de rekommendationer som ges inte är avsedda att vara uttömmande, utan är i huvudsak föranledda av bedömningen av den rättstillämpning som hittills studerats. Huvudsyftet har varit att ge vägledning inom de områden där särskilt svårtolkade rekvisit eller problem vid bevisföringen har konstaterats.

Det kan även beaktas att handläggande åklagare i särskilda fall kan få viss vägledning eller idéer för argumentation i avsnitt 4 där det förs en övergripande och sammanfattande diskussion beträffande lagstiftningen om människohandel. Ett exempel på en fråga som behandlas är relationen mellan olika rekvisit i lagstiftningen.

3 Lagstiftningen om människohandel

3.1 Inledning

Den 1 juli 2002 infördes ett nytt brott i 4 kap. 1 a § BrB benämnt människohandel för sexuella ändamål.³ Syftet med den nya lagstiftningen var att förstärka det straffrättsliga skyddet mot sådan handel med människor som syftar till att de skall utnyttjas för sexuella ändamål. Före denna lagändring hade de fall av människohandel som förekommit bedömts som brott enligt andra bestämmelser i BrB, t.ex. grovt koppleri/koppleri, människorov, olaga frihetsberövande, försättande i nödläge eller olaga tvång. Under *avsnitt 4 i referatsammanställningen*⁴ finns vissa exempel på fall där sådana bestämmelser har kommit till användning vid "klassiska fall av människohandel".⁵ I avsnitt 3.2 nedan kommer lagstiftningen om människohandel för sexuella ändamål att bli före-

² RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

³ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel.

⁴ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006

⁵ Se t.ex. dom 2002-12-23 från Västmanlands tingsrätt (mål nr B 738-02) respektive dom 2003-03-20 från Svea hovrätt (mål nr B 221-03) och dom 2003-03-21 från Stockholms tingsrätt (mål nr B 4205-02) respektive dom 2003-06-23 från Svea hovrätt (mål nr B 2831-03).

mål för analys. Denna framställning sker i huvudsak med en utgångspunkt ifrån de domar som har refererats i *avsnitt 2 i referatsammanställningen* vad avser åtal i enlighet med lagstiftningen från den 1 juli 2002 till den 1 juli 2004.

Genom en lagändring som trädde ikraft den 1 juli 2004 ändrades brottsrubriceringen människohandel för sexuella ändamål till människohandel i och med att paragrafen utvidgades till att även avse andra former av utnyttjande än sexuellt utnyttjande. I samband med den nya lagstiftningen skedde även en rad andra ändringar i paragrafen.

Gällande bestämmelser efter den 1 juli 2004 kommer att närmare behandlas i avsnitt 3.3.

Analysen är i huvudsak baserad på de domar som har refererats i *avsnitt 3 i referatsammanställningen* till slutet av april år 2006.

3.2 Människohandel för sexuella ändamål

3.2.1 Allmänt om lagtexten

4 kap. 1 a § BrB

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel förmår någon att bege sig eller låta sig transporteras till ett annat land i syfte att personen där skall utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål, döms för människohandel för sexuella ändamål till fängelse i lägst två och högst tio år.

För människohandel för sexuella ändamål döms också den som tar emot, transporterar eller inhyser en person som kommit till ett land under de förhållanden som anges i första stycket, om det sker med användande av sådant otillbörligt medel och i sådant syfte som anges där.

Den som begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte har fyllt arton år skall dömas för människohandel för sexuella ändamål även om inte olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel använts.

Är ett brott som avses i första–tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år. Lag (2002:436).

Enligt förarbetena till paragrafen skulle brottet bestå av tre huvudsakliga moment:

1. åtgärder för genomförandet av själva handeln, t.ex. att rekrytera, transportera, ta emot, inhysa eller överlåta människor,
2. medel med vilka de som är föremål för handeln rekryterats eller hanterats, dvs. olaga tvång, vilseledande eller "något annat sådant otillbörligt medel", och
3. syftet med handeln, dvs. olika former av sexuell exploatering av människor.⁶

⁶ Jfr prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 8-9.

Lagbestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål var begränsad till den gränsöverskridande handeln med människor, dvs. dess tillämpning var begränsad till de fall av människohandel som avsåg att en person hade förmåtts att bege sig till eller hade transporteras över gränsen till ett annat land. Brottet ansågs som fullbordat när offret hade anlänt till det land i vilket utnyttjandet varit tänkt att äga rum.

Det första stycket i 4 kap. 1 a § BrB avsåg att omfatta alla de åtgärder som s.k. agenter, rekryterare, organisatörer och transportörer vidtar, såsom att erbjuda arbete, organisera en resa eller framföra ett transportmedel.⁷

Det andra stycket i 4 kap. 1 a § BrB reglerade åtgärder som vidtagits i det s.k. destinationslandet, dvs. det land där utnyttjandet varit tänkt att äga rum. Här avsågs ansvar för den som tagit emot, transporterat eller inhyst någon som kommit till ett land under de förhållanden som framgick av första stycket, om det skett med användande av sådant otillbörligt medel och i sådant syfte som angivits där.

Det tredje stycket i 4 kap. 1 a § BrB reglerade människohandel avseende personer som inte hade fyllt 18 år. I detta fall uppställdes inget krav på olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel.

Under *avsnitt 2 i referatsammanställningen*⁸ finns sex domar avseende åtal för människohandel för sexuella ändamål refererade. Majoriteten av dessa domar avser åtal som gäller målsäganden som är under 18 år. Även om det inte särskilt kommer att redovisas i analysen nedan, kan observeras att det av referatsammanställningen framgår att i de fall som åtalen avseende människohandel för sexuella ändamål har ogillats, har i flertalet fall istället ansvar för grovt koppleri utdömts. Det finns ingen dom i referatsammanställningen, där ett åtal för människohandel för sexuella ändamål har bedömts som mindre grovt enligt 4 kap. 1 a § 4 st. BrB.

När det gäller de domar som har refererats kan följande sammanfattningsvis konstateras:

- Rekvisiten om åtgärderna för genomförandet av själva handeln förefaller inte i sig ha varit föremål för avsevärda problem i rättspraxis.
- Inte heller tycks utredningen om själva syftet med vidtagna åtgärder ha lett till betydande tillämpningsproblem.
- Det rekvisit som har varit mest svårtolkat och svårtillämpat ifråga om målsäganden över 18 år har istället varit rekvisitet om de medel som skall ha använts (jfr vidare avsnitt 3.2.2.1).
- När det gäller målsäganden under 18 år har de viktigaste tillämpningsfrågorna i rättspraxis gällt frågan om huruvida gärningsmannen har utsatt målsäganden för någon form av påverkan att bege sig till eller att låta sig transporteras till ett annat land. Därutöver har en viktig fråga gällt prövningen av gärningsmannens uppsåt till målsägandens ålder (jfr vidare avsnitten 3.2.2.1 och 3.2.3.2).

⁷ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 34.

⁸ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

I det följande skall de rekvisit som har ansetts svårtolkade bli föremål för en närmare belysning.

3.2.2 Åtal för människohandel för sexuella ändamål avseende målsäganden över 18 år

Sammanfattning

Frågor som rättstillämpningen särskilt har avsett

- Tolkning av och beviskrav beträffande otillbörliga medel – främst rekvisitet om vilseledande eller ”något annat sådant otillbörligt medel”.

Enligt förarbetena är vilseledande: ”förmedlande av en oriktig uppfattning till någon”, t.ex. att falskeligen förespegla att det är fråga om ett visst arbete eller att falskeligen utfästa att prostitution är förenat med vissa förmåner eller förtjänster.

Av förarbetena följer att ”något annat sådant otillbörligt medel” till sin art skall vara att jämställa med olaga tvång och vilseledande; ”såsom att missbruka att en person befinner sig i en särskilt utsatt position utan några reella valmöjligheter och som därför är särskilt sårbar”.

Jfr tolkningar och diskussion av utdrag i domar, avsnitt 3.2.2.1.

- Ang. rekvisitet ”något annat sådant otillbörligt medel” gäller att vid påstående att en tilltalad otillbörligt utnyttjat att målsäganden levtt under ekonomiskt svåra förhållanden/befunnit sig i en särskilt utsatt situation måste två led styrkas: 1. målsägandens ”svåra situation” 2. att målsäganden inte hade ”något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja”.
- Kravet på bevisning av orsakssamband mellan det vidtagna otillbörliga medlet och målsägandens agerande.

Särskilda rekommendationer

- Väck om möjligt åtal för människohandel för sexuella ändamål men tänk på att ha med alternativa yrkanden avseende koppleribrott.
- Ang. ekonomiskt svåra förhållanden/särskilt utsatt situation:
 1. För att styrka det första ledet dvs. ”svår situation” är enligt dagens rättspraxis av avgörande betydelse att målsägandeförhöret är ingående vad avser personliga och ekonomiska förhållanden samt motiven för agerande. Skriftlig bevisning (t.ex. från UD) angående inkomst- och övriga ekonomiska förhållanden i andra länder kan behöva åberopas. Sakframställningsvis kan vara till fördel om en beskrivning av bakgrundsförhållanden ges eller en videoupptagning från särskilt svåra levnadsförhållanden i utlandet visas. Tänk på att uppsåt hos gärningsmannen ifråga om dessa omständigheter måste styrkas. Jfr vidare avsnitt 3.2.2.1.
 2. Ang. det andra ledet dvs. att målsäganden inte hade ”något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja” måste i förhöret med målsäganden frågan om vilka överväganden som gjordes och vilka reella möjligheter eller alternativ som

fanns vid den aktuella tidpunkten djupgående penetreras. Gärningsmannen bör ingående tillfrågas om bl.a. motiven för valet av just kvinnor i utsatt position. Man kan argumentera att detta utgör strategiska led i brottsplanen, dvs. att dessa kvinnor kan lättare och ekonomiskt mer lönsamma vara föremål för utnyttjande. Eventuell stödbevisning i form av dokumentation av förhållanden i kvinnornas hemländer. Tänk på att det kan löna sig att fokusera på gärningsmannens "brottsplan" och att vara övertydlig! Jfr avsnitt 3.2.2.1 för beviskrav och domar.

- Det kan vara värt att åberopa att ett otillbörligt utnyttjande av en utsatt situation kan vara att utnyttja de målsäganden som befinner sig i Sverige illegalt och utan pass. Jfr uttalande i prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 35 som gäller personer med "oklar status" t.ex. illegala immigranter.
- Tänk på att såväl det otillbörliga medlet som orsakssambandet mellan medlet och målsägandens agerande skall styrkas. Detta måste i huvudsak illustreras genom förhören med målsägande och tilltalade. Målsäganden bör ingående tillfrågas om t.ex. sina kontakter med de tilltalade, sin ekonomiska bakgrund och om motiven för sin vistelse i Sverige.
- I vissa fall kan sakkunnighetsförhör med psykologer vara fruktbara. Dessa kan beskriva för domstolen hur drabbade kvinnor kan reagera, eller höras om de politiska, ekonomiska och sociala förhållanden som råder i offrens hemländer.

3.2.2.1 Rekvisitet "med användande av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel"

Ifråga om åtal för människohandel där målsäganden är över 18 år kan rekvisitet om de otillbörliga medlen ofta bli avgörande för prövningen. De två mål beträffande målsäganden över 18 år som finns refererade under *avsnitt 2 i referatsammanställningen*⁹ har rört åtal, där det har gjorts gällande att gärningsmannen har använt sig av vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel.¹⁰ Frågan om huruvida rekvisitet om vilseledande har uppfyllts var även avgörande i en dom – som visserligen finns refererad under *avsnitt 3 i referatsammanställningen* – men där vissa åtalspunkter rörde åtal för människohandel för sexuella ändamål.¹¹

I det första målet – *dom 2003-04-17 från Solna tingsrätt (mål nr B 2636-02) och dom 2003-06-26 från Svea hovrätt (mål nr B 3065-03)* – gjordes t.ex. gällande att en tilltalad genom *vilseledande och annat sådant otillbörligt medel* vid två tillfällen dels hade *förmått* en målsäganden att resa från Estland till Sverige, dels hade tagit *emot* och *inhyst* henne allt i syfte att utnyttja målsäganden för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Den tilltalade hade vilselett målsäganden

⁹ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

¹⁰ Här har bortsetts från en åtalspunkt i dom 2003-10-15 från Göteborgs tingsrätt (mål nr B 7477-03) och dom 2003-12-18 från Hovrätten för västra Sverige (mål nr B 4388-03), där ett åtal ogillades för människohandel för sexuella ändamål avseende en målsäganden över 18 år. Detta berodde på bristande bevisning (försvararen hade inte varit närvarande vid de polisförhör som åberopades).

¹¹ Dom 2006-04-12 från Katrineholms tingsrätt mål nr B 133-05.

genom att ha lämnat oriktiga uppgifter om arbetets art. Hon hade uppgivit att arbetet avsåg posering och eskortservice, men inte samlag mot ersättning.

Tingsrätten fann visserligen styrkt att målsäganden vid den första resan till Sverige hade blivit vilseledd ifråga om vilket arbete som skulle utföras, men däremot inte att åklagaren hade styrkt att det fanns ett *orsakssamband* mellan detta vilseledande och avresan. Målsäganden hade vid förhör uppgivit att hon inte visste om hon skulle ha rest till Sverige även om hon hade vetat att arbetet avsåg prostitution. Därmed ansågs inte ha visats att målsäganden inte skulle ha rest till Sverige, om hon haft kännedom om de verkliga förutsättningarna. Vid denna bedömning togs även fasta på att målsäganden efter en första vistelse i Sverige även hade accepterat att komma tillbaka vid ett andra tillfälle. Ifråga om detta andra tillfälle konstaterade tingsrätten även att målsäganden inte kunde anses ha varit vilseledd om arbetets innehåll.

Ifråga om *rekvisitet annat sådant otillbörligt medel* gjordes gällande att den tilltalade hade utnyttjat att målsäganden levte under ekonomiskt svåra förhållanden och därigenom befunnit sig i en särskilt utsatt position. Målsäganden hade i förhör bl.a. uppgivit att hon var arbetslös i Estland och hade ett sexårigt barn. Hon levde av barnbidrag, samt bidrag från bl.a. sina föräldrar. Hennes boendekostnad översteg dock vida hennes inkomster. Genom en annons i en tidning hade lönande arbete i Sverige erbjudits. Hon hade inte berättat för den tilltalade att hon var arbetslös eller hade barn. Tingsrätten fann inte att utredningen om målsägandens ekonomiska situation och vad som föregick hennes resa var tillräcklig för att anse styrkt att den tilltalade hade använt sig av otillbörliga medel för att förmå henne att resa till Sverige. Med en hänvisning till brottsbalkens förarbeten konstaterade tingsrätten även att omständigheterna måste vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. Vidare fann tingsrätten att mot bakgrund av att det inte var styrkt att målsäganden förmåtts att resa till Sverige genom vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel kunde inte heller ansvar för det efterföljande *mottagandet* eller *inhysandet* av henne komma ifråga. Åtalet för människohandel för sexuella ändamål ogillades därmed av tingsrätten.

Hovrätten, som fastställde denna dom, motiverade sin bedömning med att åklagaren inte hade förmått att styrka att målsäganden hade blivit vilseledd av den tilltalade. Här anfördes särskilt att målsäganden hade uppgivit att hon hade anat att arbetet gällde tillhandahållande av samlag mot ersättning och att hon därefter kom att frivilligt ägna sig åt prostitution. Ifråga om rekvisitet "annat sådant otillbörligt medel" uttalade hovrätten bl.a. att målsäganden visserligen hade levte under knappa ekonomiska förhållanden i Estland, men att det inte av utredningen i målet kunde anses styrkt att hon befunnit sig i en sådan situation att hon i praktiken inte hade haft något annat val än att resa till Sverige. Det ansågs inte heller styrkt att den tilltalade hade haft någon närmare kännedom om målsägandens förhållanden. Ifråga om den andra resan till Sverige gjordes samma bedömning som tingsrätten.

I det andra målet – *dom 2004-04-29 från Huddinge tingsrätt (mål nr B 3848-03)* – var en prövning av rekvisitet "något annat sådant otillbörligt medel" utslagsgivande. Här yrkades under en åtalspunkt ansvar för människohandel för sexuella ändamål avseende två tilltalade, varvid det gjordes gällande att de vid två tillfällen genom *otillbörliga medel* förmått målsäganden L att bege sig från Estland till Sverige i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. De otillbörliga medlen hade bestått i att de hade missbrukat att L levte under ekonomiskt svåra förhållanden och därigenom befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Vid förhör hade målsäganden bl.a. uppgivit att hon i Estland hade fått kontakt med en av de tilltalade (J) som kunde hjälpa henne att prostituera sig i Sverige. Vid ett möte hade hon informerats om villkoren för arbetet och givits

upplysningen att hon skulle få låna pengar till resan. Målsäganden uppgav att hon bl.a. hade haft höga skulder i Estland som hon inte kunde återbetala. Det fanns därmed en risk att hon "hamnade på gatan". Hon hade även utsatts för allvarigare brott med efterföljande sjukdom, vilka krävde läkarvård och dyra mediciner. Hon hade berättat om dessa svårigheter och om sina ekonomiska problem för J.

Tingsrätten fann utrett att L vid två tillfällen hade rest från Estland till Sverige, och att hon i Sverige hade ägnat sig åt prostitution. Det ansågs vidare styrkt att båda tilltalade hade vidtagit sådana åtgärder som erfordras för genomförandet av den av åklagaren påstådda människohandeln; bl.a. erbjudande om och inköp av biljetter, utlåning av kontanter samt anordnande av transport till Stockholm. Beträffande frågan om dessa åtgärder hade vidtagits genom ett otillbörligt medel ifrågasattes inte av tingsrätten dvs. att målsäganden vid den aktuella tiden hade befunnit sig i en utsatt situation ekonomiskt, och att hon till en följd därav inte hade sett någon annan möjlighet än att anta erbjudandet om att resa till Sverige och "tjäna snabba pengar".

Den avgörande frågan var emellertid, enligt tingsrätten, om de tilltalade hade känt till L:s ekonomiska situation, och om dem i så fall när de vidtagit åtgärderna, hade använt sig av ett otillbörligt medel. Å ena sidan fann tingsrätten det styrkt att målsäganden vid det första mötet med J hade berättat om sin svåra ekonomiska situation och om sina skulder, och att J då hade erbjudit sig att betala för resan till Sverige. Därmed drogs slutsatsen att J måste ha insett att målsäganden befann sig i en svårt pressad ekonomisk situation och att bl.a. hennes erbjudande om att låna ut pengar till resan var en förutsättning för att L skulle kunna åka till Sverige och prostituera sig. Tingsrätten höll vidare även för visst att J hade delgivit den andra tilltalade dessa upplysningar. Å andra sidan tog tingsrätten emellertid även fasta på att målsäganden hade uppgivit att hon inte visste om "hennes skulder var en förutsättning" för att J skulle låta henne åka eller "om de hade någon betydelse" för J. Detta talade, enligt tingsrätten, snarare för att målsäganden "själv var angelägen om att få möjlighet att åka" än att J vid det tillfället hade använt hennes ekonomiskt utsatta situation som ett påtryckningsmedel för att pressa henne och förmå henne att åka till Sverige för att prostituera sig eller att hon med utnyttjande av denna situation betvingade L:s fria vilja.

Tingsrätten prövade även i ett andra led om de tilltalade genom sina senare vidtagna åtgärder innan det påstådda brottet fullbordades – bl.a. vid inköp av båt-biljett och utlåning av pengar samt då J följt med på resan och givit instruktioner om verksamheten – kunde anses ha använt sig av ett sådant otillbörligt medel som erfordras och därmed betvingat målsägandens fria vilja. Tingsrätten pekade härvid på att de vidtagna åtgärderna måste "i sig anses mycket besvärande för de tilltalade" och att målsäganden måste ha haft små eller obefintliga möjligheter att dra sig ur. Enligt domstolens mening hade det dock inte framkommit något som talade för att målsäganden – som var en kvinna över 18 år – hade ändrat inställning och att hon hade utsatts för någon utpressningsliknande situation som hade betvingat hennes egen vilja. Även om de åtgärder som vidtagits hade inneburit "ett cyniskt utnyttjande" av målsägandens utsatta ekonomiska situation, kunde det inte anses tillräckligt för att dessa åtgärder skulle kunna anses ha utförts med användande av ett sådant otillbörligt medel som till sin art var att jämställa med olaga tvång och vilseledande. Åtalet för människohandel för sexuella ändamål ogillades därmed.

I förarbetena till BrB finns vissa uttalanden och riktlinjer ifråga om tolkningen av rekvisitet. Begreppet olaga tvång uppges t.ex. avse detsamma som i straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB, dvs. att genom misshandel eller eljest med våld eller hot om brottslig gärning tvinga annan att underkasta sig de

beskrivna åtgärderna.¹² Under *avsnitt 2 i referatsammanställningen*¹³ finns inget mål där rekvisitet olaga tvång har åberopats. Genom rekvisitets nära samband med andra straffbestämmelser om olaga tvång, våld eller hot torde dock kunna förmodas att det är mindre svårtillämpat än de begrepp som används ifråga om de övriga medel som skall ha använts för att ansvar för människohandel skall kunna utdömas.

Begreppet vilseledande beskrivs enligt förarbetena t.ex. som att falskeligen förespegla att det är fråga om ett visst arbete eller att falskeligen utfästa att prostitution är förenat med vissa förmåner eller förtjänster. Vidare anges att begreppet vilseledande skall innebära "förmedlande av en oriktig uppfattning till någon" och att det förekommer bl.a. i straffbestämmelsen om bedrägeri i 9 kap. 1 § BrB.¹⁴

I den inledningsvis ovan beskrivna domen 2003-04-17 från Solna tingsrätt har framgått att tingsrätten visserligen fann styrkt att den tilltalade hade vilselett målsäganden genom att lämna oriktiga uppgifter om arbetets art i Sverige.¹⁵ Däremot ansågs åklagaren inte ha styrkt att målsäganden inte skulle ha åkt till Sverige om hon vetat att det rört sig om prostitution. Enligt förarbetena krävs nämligen att det även finns ett orsakssamband mellan det vidtagna otillbörliga medlet och åtgärden. Målsäganden skall således förmås att vidta en åtgärd just p.g.a. det otillbörliga medlet, och "om offret oberoende av det otillbörliga medlet skulle ha vidtagit åtgärden föreligger inte något orsakssamband och ansvar för människohandel kan då inte komma ifråga".¹⁶ Såväl det otillbörliga medlet som detta orsakssamband måste därmed styrkas. Detta sker i huvudsak genom förhör med främst målsäganden och den tilltalade. Några andra bevismedel torde mer sällan stå till förfogande. Här krävs att sambandet mellan den tilltalades och målsägandens agerande klart illustreras genom förhören. Behovet av att för straffbarhet kräva detta orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och målsägandens vidtagande av en åtgärd förefaller emellertid i sig som befogat.

I *dom 2006-04-12 från Katrineholms tingsrätt (mål nr B 133-05)*¹⁷ gjordes gällande att de tilltalade genom vilseledande förmått flera målsäganden till att resa till Sverige.

I målet yrkades under en åtalspunkt ansvar för människohandel för sexuella ändamål under gärningspåståendet att de tilltalade V och D hade från Sverige tillsammans och i samförstånd genom *vilseledande* rekryterat målsägandena C och N i Rumänien, organiserat deras resa till Sverige samt mottagit, transporterat och inhyst dem. Vilseledandet hade bestått i att målsägandena oriktigt förespeglats att de skulle få arbete respektive fira semester här. De tilltalade hade därvid förtigt att deras avsikt varit att målsägandena skulle komma att utnyttjas för sexuella ändamål.

Tingsrätten fann beträffande C utrett att det enda skälet till att hon rest till Sverige var att hon fått ett löfte från D om att hushållsarbete skulle organiseras

¹² Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 34.

¹³ RättsPM 2006:12 Rapport del I, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

¹⁴ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 34.

¹⁵ Hovrätten i målet ansåg däremot inte att något vilseledande var styrkt, eftersom målsäganden vid förhör hade uppgivit att hon hade anat att arbetet avsåg prostitution.

¹⁶ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 35.

¹⁷ Observera att domen refereras under avsnitt 3 i referatsammanställningen.

åt henne i Sverige. Efter det att C anlät till Sverige uteblev dock det utlovade arbetet. Istället hade C tillhandahållit sexuella tjänster vid ett flertal tillfällen och betalningarna för dessa tjänster hade gått till de tilltalade. Enligt tingsrätten kom C nästan direkt efter ankomsten till Sverige att försättas i en utsatt belägenhet med hänsyn till att hon inte hade några egna medel, ej kände någon i Sverige, ej förstod det svenska språket samt då hon blivit fråntagen sitt pass. Hon ansåg sig därvid inte ha kunnat vägra att tillhandahålla de sexuella tjänsterna. Tingsrätten fastslog att D aldrig hade haft för avsikt eller skulle ha kunnat ordna något arbete åt målsäganden i Sverige, och att C därmed vilseletts till att bege sig till Sverige. Tingsrätten fann att gärningarna hade begåtts tillsammans och i samförstånd, och båda tilltalade dömdes som gärningsmän avseende människohandel för sexuella ändamål.

Beträffande målsäganden N var utrett att hon vid tidpunkten för resan till Sverige var en framgångsrik student i Rumänien. Tingsrätten fann utrett att N genom falska förespeglningar om en semestervistelse blivit vilseledd av D att resa till Sverige. Mot bakgrund av bl.a. N:s uppgifter fann tingsrätten styrkt att det var såväl D:s som V:s avsikt att målsäganden skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser i Sverige redan då hon genom vilseledande förmåddes till att göra resan. Både D och V var därmed enligt tingsrätten skyldiga till människohandel för sexuella ändamål.

Under ytterligare en åtalpunkt i målet yrkades ansvar för V och D avseende människohandel för sexuella ändamål. Genom vilseledande hade de rekryterat målsäganden E från Rumänien, organiserat resan till Sverige samt tagit emot, transporterat och inhyst henne. Det gjordes gällande att vilseledandet hade bestått i att E oriktigt hade förespeglats att hon skulle få hushållsarbete eller arbete med barnpassning.

Tingsrätten fann utrett att D hade kontaktat E i Rumänien och lovat henne ett lönsamt arbete med barnpassning eller hushållsarbete i Sverige. Eftersom E inte hade några pengar hade D erbjudit sig att ordna resan och låna henne pengar till resekostnader. Under den första tiden skulle hon få bo hos D. V och D hade tillsammans ordnat resan samt mött E när hon anlät till Sverige. E hade därefter överlämnades till två albanska medborgare, vilka genom vilseledande fört henne till Oslo där hon tvingats att prostituera sig. Tingsrätten fann dels utrett att D genom att utlova arbete i Sverige hade genom vilseledande förmått E att komma till Sverige, dels att genom bl.a. D:s egna uppgifter var klarlagt att hon inte hade haft möjlighet att ordna något arbete. Tingsrätten fastslog vidare att D:s avsikt med att förmå E att resa till Sverige var att hon skulle utnyttjas här eller i ett annat land utanför Rumänien för tillfälliga sexuella förbindelser och att den andre tilltalade V hade medverkat i sådan hög grad att han skulle anses som medgärningsman. De tilltalade var åtalade för fullbordat brott. Tingsrätten uttalade emellertid att brottet människohandel för sexuella ändamål fullbordades då offret kommer till det s.k. destinationslandet, och att – eftersom avsikten kunde ha varit att E skulle transporteras vidare till Norge och där tvingas till prostitution – fick Sverige ses som s.k. transitland och Norge som destinationsland. Därmed bedömdes de tilltalades brott som försök till människohandel för sexuella ändamål.

En tredje åtalpunkt i målet avseende ansvar för V för människohandel för sexuella ändamål ogillades, mot bakgrund av att det inte kunde anses styrkt att V genom vilseledande förmått två målsäganden att bege sig från Bulgarien till Sverige i syfte att utnyttja dem för sexuella ändamål. Det gjordes gällande att vilseledandet skulle ha bestått i att kvinnorna oriktigt förespeglats att de i Sverige skulle få arbete. Tingsrätten pekade härvid bl.a. på att V i vart fall gjort vissa försök att skaffa målsägandena arbete i Sverige och att de till slut fick någon form av sysselsättning i Köpenhamn.

I detta mål lyckades således orsakssambandet mellan vilseledandet och målsägandenas avresor att styrkas. I relativt långa och ingående förhör hördes målsägandena om sina kontakter med de tilltalade, om sin ekonomiska bakgrund och om motiven för sin vistelse i Sverige. Med stöd av utredningen kunde domstolen fastslå att de enda skälen till att målsägandena hade kommit till Sverige var de tilltalades löften om förmånliga arbeten i Sverige. I målet var dock de typer av vilseledanden som hade använts tämligen klara och entydiga. Gärningsmännen hade utlovat målsägandena antingen arbete med barnpassning eller hushållsarbete respektive semestervistelser, men det kunde uteslutas både att de hade haft möjlighet till och intresse av att realisera dessa löften.

Som bl.a. har illustrerats genom de två domar som har beskrivits inledningsvis förefaller det oprecisa rekvisitet "något annat sådant otillbörligt medel" att medföra tillämpningssvårigheter. Detta förutsågs redan i samband med lagstiftningsarbetet av flera remissinstanser och av lagrådet.¹⁸ I förarbetena anges att "något annat sådant otillbörligt medel" skall till sin art vara att jämställa med olaga tvång och vilseledande; "såsom att missbruka att en person befinner sig i en särskilt utsatt position utan några reella valmöjligheter och som därför är särskilt sårbar".¹⁹ Sådana utsatta positioner exemplifieras med personer som befinner sig i ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett tjänste- eller anställningsförhållande till gärningsmannen, narkomaner som är beroende av den som tillhandahåller narkotika, personer som befinner sig i vanmakt, personer som lever under ekonomiskt svåra förhållanden, i flyktingskap eller som lider av förståndshandikapp eller någon sjukdom. Vidare anges särskilt att:

"Ett exempel på att utnyttja att en person befinner sig i en särskilt utsatt position kan vara om en kvinna som har ett barn som behöver särskild vård eller särskild omsorg har utlovats möjligheter till sådana åtgärder t.ex. under förutsättning att hon prostituerar sig i Sverige. Det kan också anses otillbörligt att utnyttja en person som har en oklar status i ett land, t.ex. om han eller hon lever som illegal immigrant."²⁰

I båda domarna som har beskrivits inledningsvis har det gjorts gällande att de tilltalade använt sig av otillbörliga medel genom att utnyttja att målsägandena levde under ekonomiskt svåra förhållanden och därigenom befunnit sig i en särskilt utsatt situation. I de fall där sådana omständigheter görs gällande måste åklagaren således som *ett första led* objektivt styrka dessa omständigheter. Detta sker i huvudsak genom *förhöret med målsäganden*. Här är det av avgörande betydelse att målsäganden mycket utförligt hörs om sina förhållanden och om motiven för sitt agerande. Därutöver krävs naturligtvis även att åklagaren styrker att gärningsmannen har haft vetskap om dessa omständigheter.

I domen 2003-04-17 från Solna tingsrätt hördes, som framgått ovan, målsäganden om sina ekonomiska förhållanden. Domstolen konstaterade att målsägandens ekonomiska situation föreföll vara svår och pekade på hennes uppgifter att hon tjänat 350 estländska kronor i månaden, att hennes boendekostnader uppgått till 3000 estländska kronor samt att hon klarat sig på

¹⁸ Jfr t.ex. prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 21 och s. 24-25.

¹⁹ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 34.

²⁰ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 34-35.

bidrag från föräldrar och pojkvän. Tingsrätten fann dock inte att denna utredning om målsägandens ekonomiska situation eller vad som hade föregått hennes resa var fullständig för att anse styrkt att den tilltalade hade använt sig av otillbörliga medel. Här efterlystes t.ex. upplysningar om pojkvännens och föräldrarnas ekonomi och i vilken utsträckning som de hjälpt målsäganden ekonomiskt.

I dom 2004-04-29 från Huddinge tingsrätt ansågs däremot bevisningen i målet i sig vara tillräcklig för att konstatera att målsäganden befunnit sig i "en ekonomiskt utsatt situation". I målet hade – förutom ett förhör med målsäganden avseende inkomstförhållanden och utgifter – åberopats skriftlig bevisning i form av en promemoria och rapport från Utrikesdepartementet utvisande medelinkomst, arbetslöshet och valuta i Estland under den aktuella tidsperioden. Sakframställningsvis hade även en ekonomisk bakgrund givits bl.a. avseende jämförelser mellan löner i Estland och Sverige, samt om arbetslöshetens omfattning.

Även om åklagaren kan styrka att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt position krävs därutöver som ett andra led även att åklagaren kan styrka att målsäganden inte hade "något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja". Detta krav framgår i huvudsak av följande uttalande i förarbetena:

"För att ett otillbörligt medel skall anses jämförbart med olaga tvång och vilseledande måste emellertid omständigheterna alltid vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. Vad som avses är närmast utpressningsliknande situationer eller situationer där offret annars befinner sig i svårt trångmål. Gemensamt för de otillbörliga medlen är att de på olika sätt syftar till att bemästra offrets fria och verkliga vilja. Enbart det förhållandet att offret lever i ett land med lägre levnadsstandard än destinationslandet bör således inte i sig vara tillräckligt för att anse att ett otillbörligt medel använts. Vid bedömningen av om någon befinner sig i en särskilt utsatt position måste en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet göras."²¹

I dom 2003-04-17 från Solna tingsrätt uttalade särskilt hovrätten att detta andra led inte hade styrkts. Domstolen uttalade att även om målsäganden hade levt under knappa förhållanden i Estland, gav inte utredningen i målet stöd för slutsatsen att hon i praktiken inte hade något annat val än att åka till Sverige och prostituera sig. Även detta krav måste i huvudsak styrkas genom förhöret med målsäganden. Därigenom blir förhörsmetodiken av en avgörande betydelse. Man måste tämligen ingående penetrera inte bara frågan om den ekonomiska situationen utan även djupare utreda vilka överväganden som gjordes, och vilka reella möjligheter som vid den aktuella tidpunkten har funnits för målsäganden som alternativ till det "erbjudande" som gärningsmannen givit. Därutöver kan det vara fruktbart att närmare utfråga gärningsmannen om motiven för att välja just denna "utsatta" målsägande. Här kan eventuellt även olika typer av stödbevisning t.ex. dokumentation av förhållanden i kvinnornas aktuella hemländer vara till hjälp. Mot bakgrund av att flera olika domstolar handlägger dessa mål kan det löna sig att vara övertydlig i dessa hänseenden för att övertyga även de som för första gången handlägger ett sådant ärende.

²¹ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 35.

I domen 2004-04-29 från Huddinge tingsrätt stötte emellertid åklagaren på ytterligare hinder. Tingsrätten uttalade här att den i och för sig inte ifrågasatte vare sig målsägandens utsatta situation ekonomiskt sett, eller att hon till en följd därav inte hade sett någon annan möjlighet än att anta erbjudandet om att resa till Sverige. Däremot ställdes ett mycket högt krav på bevisningen i ett annat avseende. Här krävdes inte bara att målsäganden skulle uppge huruvida hon delgivit de tilltalade upplysningarna om sina ekonomiska förhållanden, utan även att hon skulle dra slutsatser ifråga om de tilltalades avsikter. Trots att tingsrätten här fann utrett att båda tilltalade hade insett inte bara att målsäganden befunnit sig i en svårt pressad ekonomisk situation utan även att deras erbjudande om att låna pengar till resan hade varit en förutsättning för att målsäganden skulle kunna åka till Sverige ogillades åtalet. Målsäganden ansågs inte ha kunnat uttala sig om huruvida "hennes skulder varit en förutsättning" för att de tilltalade skulle låta henne åka eller "om de hade haft någon betydelse" för dem. Därmed ansågs det inte ha styrkts att hennes ekonomiskt utsatta situation hade använts som ett påtryckningsmedel eller att "hennes fria vilja hade betvingats".

Att uppställa ett sådant beviskrav måste emellertid enligt UC Stockholms bedömning anses som orimligt. En målsägande kan inte förväntas dra slutsatser om gärningsmannens bevekelsegrunder eller motiv för sitt agerande. I dessa fall måste det istället anses som tillräckligt att omständigheterna kring en särskilt utsatt situation styrks, samt att det visas att de tilltalade hade kännedom om dessa omständigheter. Slutsatser ifråga om de tilltalades avsikter med sina ageranden bör därefter kunna följa genom slutsatser kring frågan varför just kvinnor som befinner sig i dessa situationer väljs ut av gärningsmännen. Dessa val utgör ofta strategiska överväganden från gärningsmannens sida, dvs. är led i själva brottsplanen. Utnyttjanden av framförallt utländska kvinnor med utsatta situationer bl.a. ekonomiskt sett beror naturligtvis på att dessa kvinnor lättare och mer lönsamt kan bli föremål för utnyttjande.

Enligt förarbetena skall människohandelsbrottet allmänt sett ta sikte på fall där en persons utsatta ställning missbrukas för att möjliggöra ett utnyttjande av personen för sexuella ändamål.²² Ett för högt uppställt krav på bevisningen ifråga om att målsäganden inte skall ha haft något annat godtagbart alternativ, liksom uttalandena i förarbeten om "utpressningsliknande situationer" som "betvingar den fria eller verkliga viljan", medför emellertid att lagstiftningens angivna skyddssyfte vad avser personers utsatta ställning i viss mån motverkas. Denna fråga kommer att bli föremål för en vidare diskussion i avsnitt 4, där det finns vissa sammanfattande slutsatser om den gällande lagstiftningen om människohandel.

²² Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 22.

3.2.3 Åtal för människohandel för sexuella ändamål avseende målsäganden under 18 år

Sammanfattning

Frågor som rättstillämpningen särskilt har avsett

- Vad utgör påverkan? Även om det inte för denna åldersgrupp krävs användning av något otillbörligt medel krävs enligt förarbetena att det skett någon form av påverkan från gärningsmannens sida. Jfr nedan under "särskilda rekommendationer" ang. de faktorer som här har åberopats. Se vidare domar i avsnitt 3.2.2.1.
- Uppsåtskravet beträffande målsägandens låga ålder. Här har i de domar som genomgått i huvudsak ansetts styrkt att gärningsmännen i vart fall har varit likgiltiga till målsägandens ålder.

Särskilda rekommendationer

- Exempel på faktorer som kan åberopas för att illustrera påverkan från gärningsmannen kan vara:
 - att gärningsmannen "agerat aktivt" inom olika områden och därmed förmått målsäganden till åtgärderna, t.ex. att gärningsmannen "drivit på händelseförloppet" eller "initierat resan" genom att framhålla ekonomiska förmåner och förtjänster vid prostitution,
 - att målsäganden haft liten möjlighet att kontrollera händelseförloppet,
 - att gärningsmannen kontrollerat händelseförloppet genom att organisera resan eller anordna bostad och sexköpare,
 - att gärningsmannen i vissa fall har utnyttjat målsägandens knappa ekonomiska förhållanden eller skulder. Här kan målsägandens levnadssituation eller bakgrund till beslutet om prostitution vara av intresse.

Det kan observeras att det kan vara tillräckligt att en tilltalad känt till att en målsäganden föranletts till prostitution p.g.a. ett skuldförhållande och att han med denna vetskap tagit emot henne och främjat prostitutionen. Även att trots att prostitution i Sverige skett till följd av målsägandens eget beslut kan den tilltalade ha påverkat genom att ge nödvändiga förutsättningar för prostitution. Se vidare avsnitt 3.2.3.1.

- Ang. uppsåtskravet kan som stöd för ett påstående att åldern saknat betydelse för de tilltalade t.ex. omständigheter som rör hur en prostitutionsverksamhet bedrivits och organiserats åberopas, t.ex. att ett stort antal flickor varit verksamma eller att rekrytering skett av andra personer i utlandet. Jfr vidare exempel på domstolars resonemang i avsnitt 3.2.3.2.

3.2.3.1 Påverkan från gärningsmannens sida

Enligt förarbetena till lagstiftningen om människohandel för sexuella ändamål skall den som är under 18 år redan härigenom anses befinna sig i en sådan sårbar situation att alla åtgärder som syftar till att barnet skall utnyttjas för sexu-

ella ändamål är straffvärda som människohandel.²³ Av 4 kap. 1 a § 3 st. BrB framgick således att det är straffbart att förmå en person som är under 18 år att bege sig till eller att låta sig transporteras till ett annat land liksom att ta emot, transportera eller inhysa personen i det landet, i syfte att han eller hon skall utnyttjas sexuellt, även om inte olaga tvång, vilseledande eller annat sådant otillbörligt medel har använts. Däremot framgår av förarbetena att det för straffansvar alltid erfordras någon form av påverkan från gärningsmannens sida. Denna behöver dock inte vara förenad med användande av något otillbörligt medel.²⁴ Det utvecklas inte närmare i förarbetena vad en sådan påverkan skall anses innebära, utan denna fråga har överlämnats till rättspraxis att avgöra. Under *avsnitt 2 i referatsammanställningen*²⁵ finns fyra domar refererade som rör åtal för människohandel för sexuella ändamål avseende målsäganden under 18 år²⁶

I den nedan beskrivna *domen 2003-10-15 från Göteborgs tingsrätt (mål nr B 7477-03)* respektive *dom 2003-12-18 från Hovrätten för västra Sverige (mål nr B 4388-03)* tog tingsrätten vid bedömningen av om målsäganden hade varit utsatt för någon form av påverkan fasta på att gärningsmannen på olika sätt agerat tämligen aktivt och genom detta agerande förmått målsäganden att bege sig till eller låta sig transporteras till ett annat land. Det hänvisades härvid till att den tilltalade bl.a. hade "initierat och organiserat resan" och "drivit på händelseförloppet". Det påpekades även att den 16-åriga målsäganden å sin sida haft liten möjlighet att påverka händelseförloppet.

I målet prövades ett åtal som gällde ansvar för S för att ha förmått en målsägande, som inte hade fyllt 18 år, att bege sig från Tyskland till Danmark i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Tingsrätten konstaterade att eftersom målsäganden var under 18 år krävdes inte något otillbörligt förfarande. Beträffande frågan om det skett någon form av påverkan från gärningsmannens sida, tog tingsrätten fasta på att det i målet var utrett att S hade initierat och organiserat resan till Danmark, samt att hon hade inhyst och transporterat målsäganden, allt i syfte att utnyttja henne för prostitution. Enligt tingsrättens mening hade S härigenom "styrts och drivits på händelseförloppet", och målsäganden, som endast var 16 år vid tillfället, hade haft liten möjlighet att i realiteten påverka händelseförloppet. Det fastslogs därmed att S genom sitt agerande förmått målsäganden att medfölja till Danmark för att utnyttjas för prostitution. Ansvar för människohandel för sexuella ändamål ansågs föreligga.

Under en annan åtalspunkt i samma mål yrkades ansvar för S och en annan medtilltalad D avseende människohandel för sexuella ändamål ifråga om samma målsäganden som ovan. Med ett liknande resonemang som i åtalspunkten ovan dömdes S för att ha förmått målsäganden att låta sig transporteras från Danmark till Sverige i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Även här fastslog tingsrätten att S var "den som hade kontrollen över händelseförloppet" och att hon hade organiserat, drivits på och styrt resan från Danmark till Sverige. Genom sitt handlande ansågs S ha förmått målsäganden till resan och hon dömdes för människohandel för sexuella ändamål. I samma mål var även D åtalad för

²³ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 28.

²⁴ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 36.

²⁵ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

²⁶ Observera att dom (deldom) 2005-09-22 från Helsingborgs tingsrätt (mål nr B 1230-05) respektive dom 2006-01-11 från hovrätten över Skåne och Blekinge (mål nr B 2429-05) refereras under *avsnitt 2 i referatsammanställningen*, men att den i denna rapport redovisas och analyseras under avsnitt 3.3.2.1. Detta beror på att majoriteten av åtalspunkterna rör människohandel enligt lagstiftningen efter den 1 juli 2004.

att – på uppdrag av S – ha transporterat målsäganden från Danmark till Sverige i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Tingsrätten fann att D hade varit väl medveten om den verksamhet som bedrivits av S och om att resan till Sverige syftat till att utnyttja målsäganden för sexuella förbindelser. Han ansågs därmed ha haft en central roll vid genomförandet av brottet såsom den som faktiskt svarade för transportererna till Sverige och inom Sverige. Även D dömdes som gärningsman för människohandel för sexuella ändamål. Domen avseende D överklagades till hovrätten som fastställde tingsrättens dom.

I följande domar har vid prövningen av om det har skett någon form av påverkan från gärningsmannens sida även faktorer som rört målsägandenas levnadsförhållanden eller bakgrunden till beslutet om prostitution åberopats. I vissa fall har härvid tagits fasta på att gärningsmännen på olika sätt påverkat målsäganden genom att utnyttja deras knappa ekonomiska förhållanden och skulder.

I dom 2005-02-28 från Stockholms tingsrätt (mål nr B 2698-04) respektive dom 2005-06-09 från Svea hovrätt (mål nr B 2204-05, B 2343-05 och B 3344-05) prövades ett åtal där det gjordes gällande att två tilltalade vid olika tillfällen gemensamt och i samförstånd med andra personer i bl.a. Estland förmått målsägandena R och M, som inte hade fyllt 18 år, att bege sig från Estland till Sverige i syfte att utnyttja flickorna för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Härvid skulle de ha rekryterat målsägandena från Estland genom att medhjälpare i Estland i samförstånd med dem hade påverkat och utnyttjat målsägandenas utsatta ekonomiska situation, samt träffat överenskommelse med dem om arbetsvillkoren i Sverige. De tilltalade hade ombesörjt att flickorna tagits emot i Sverige, transporterats och inhysts i lägenheter där prostitution skett.

Efter att ha slagit fast att de tilltalade hade haft uppsåt till att målsägandena var under 18 år²⁷, prövade tingsrätten frågan om målsägandena hade varit utsatta för påverkan att komma till Sverige. Målsäganden R hade i målet uppgivit att hon levt under knappa ekonomiska förhållanden i Estland, att hon behövde pengar för dyra mediciner och att hon hade hört att man kunde tjäna pengar på prostitution i Sverige. Hennes beslut att resa till Sverige hade berott på hennes levnadsförhållanden. Tingsrätten fann här inte visat att hennes resa och beslut att prostituera sig hade föranletts av någon form av påverkan från annan person, utan tvärtom att hon uppgivit att beslutet hade varit hennes eget. Därmed ogillades åtalet för människohandel för sexuella ändamål.

Den andra målsäganden M hade inför tingsrätten uppgivit att hon hade kommit till Sverige, eftersom hon hade en skuld till en person vid namn Juri i Estland. Juri hade uttalat hotelser mot henne och direkt hänvisat till prostitution i Sverige för att återbetala skulden. Tingsrätten fann att M – som aldrig tidigare hade sysslat med prostitution – måste anses ha varit utsatt för sådan påverkan från Juri som förutsätts i bestämmelsen om människohandel. Det konstaterades vidare att det inte mot de tilltalades bestridande hade visats i målet att de i samförstånd med personer i Estland (t.ex. Juri) hade förmått M att resa hit för prostitution (dvs. 4 kap. 1 a § 1 st. BrB). Beträffande en tilltalad var emellertid styrkt att han känt till målsägandens skuld till Juri och att han tagit emot, inhyst och försett M med telefonkort efter att hon ankommit till Sverige. Han ansågs därvid genom sitt agerande ha påverkat henne till prostitution. Tingsrätten fann därmed att det med hänsyn till omständigheterna kunde hållas för visst att den tilltalade hade varit likgiltig till det förhållandet att det var på grund av påverkan från annan som M hade rest till Sverige för att prostituera sig. Därmed dömdes han för människohandel för sexuella ändamål enligt 4 kap. 1 a § 2 st. BrB.

²⁷ Angående frågan om uppsåt, se nedan under avsnitt 3.2.3.2.

Ifråga om den andra tilltalade konstaterades att han inte personligen hade närvarat när M kommit till Sverige, men att han medverkat till människohandelsbrottet genom att han vid denna tid "alltjämt var aktiv" i den verksamhet som gemensamt bedrevs att de båda tilltalade, vilken bl.a. innebar att flickor inhystes i prostitutionssyfte. Även denne tilltalade dömdes därmed såsom gärningsman för människohandel för sexuella ändamål.

Dom 2005-06-02 från Stockholms tingsrätt (mål nr B 4156-04) gällde ansvar för två tilltalade som bl.a. hade rekryterat en målsäganden (J) från Estland till Sverige i syfte att utnyttja henne för prostitution. Tingsrätten fann i målet styrkt att båda tilltalade hade haft uppsåt till den omständigheten att målsäganden varit under 18 år.²⁸ Det ansågs även styrkt att de tilltalade hade rest till Estland i syfte att hämta kvinnor som kunde användas för prostitution i Sverige och att de därigenom kommit i kontakt med J.

Beträffande frågan om målsäganden hade påverkats att komma till Sverige för att prostituera sig, framhölls att hon enligt egna uppgifter hade levt under knappa ekonomiska förhållanden i Estland och att hon hade prostituerat sig där. Hon hade visserligen själv fattat beslut om att resa till Sverige och prostituera sig för att tjäna pengar till bättre levnadsvillkor, men tingsrätten tog fasta på att "en väsentlig förutsättning för hennes resa till Sverige har således varit att hon kunde räkna med att få kontakt med sexköpare och få en viss garanterad ersättning. Hon behövde dessutom någonstans att bo och någon som kunde hjälpa henne med resa, språk och kunskaper om Sverige". Tingsrätten konstaterade att den ena tilltalade T hade hjälpt henne med allt detta, och att han därvid "måste ha insett att hans medverkan i dessa delar var nödvändiga förutsättningar" för att J skulle resa till Sverige och prostituera sig. Enligt domstolens mening hade han därigenom utsatt J för sådan påverkan som förutsätts i bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål. Åtalet mot den andra tilltalade R ogillades dock, eftersom tingsrätten fann att det saknades bevis för att R hade förmått eller påverkat målsäganden att resa hit och prostituera sig. Han hade inte heller haft annan än en tillfällig kontakt med henne i Sverige.

I den först beskrivna domen ovan har det således ansetts tillräckligt för att konstatera att en tilltalad genom sitt agerande utsatt en målsäganden för påverkan – och dömas som gärningsman avseende människohandel för sexuella ändamål – att han känt till att en målsäganden föranletts till prostitution p.g.a. ett skuldförhållande och att han med denna vetskap tagit emot henne och främjat prostitutionen.

Intressant i den andra domen från Stockholms tingsrätt (2005-06-02) är att det i och för sig konstateras att avresan till Sverige och det efterföljande prostitutionsarbetet visserligen skett till följd av målsägandens eget beslut, men att den tilltalades medverkan hade utgjort nödvändiga förutsättningar för att hon skall kunna realisera denna plan.

De slutsatser som man kan dra ifråga om åtal för människohandel för sexuella ändamål avseende målsäganden under 18 år är att det naturligtvis är lättare att styrka den brottsliga gärningen i jämförelse med åtal avseende äldre målsäganden, eftersom kravet på användande av otillbörliga medel inte finns. Enligt UC Stockholms bedömning talar dock samtidigt mycket för att domstolarna – i de

²⁸ Angående frågan om uppsåt, se nedan under avsnitt 3.2.3.2.

fall som refererats i *avsnitt 2 i referatsammanställningen*²⁹ – i huvudsak har använt sig av en rimlig tolkning av kravet på påverkan från gärningsmannens sida.

Vid åtal för människohandel för sexuella ändamål avseende målsäganden under 18 år kan således som exempel på faktorer som kan åberopas för att illustrera sådan påverkan beaktas omständigheter kring målsägandens levnadsförhållanden samt gärningsmannens ”aktiva agerande” inom olika områden. Här kan särskilt nämnas omständigheter som att gärningsmannen har ”drivit på händelseförloppet” genom att framhålla ekonomiska förmåner och förtjänster vid prostitution eller att gärningsmannen har kontrollerat händelseförloppet genom att ha varit den som har organiserat resan eller har anordnat bostad och sexköpare.

I avsnitt 3.3.2.1 nedan kommer kravet på påverkan från gärningsmannens sida att diskuteras i relation till den nya lagstiftningen om människohandel.

3.2.3.2 Prövningen av uppsåt avseende målsägandens ålder

Vid åtal avseende målsäganden under 18 år tillkommer en prövning av gärningsmännens uppsåt ifråga om målsägandens ålder. I de mål som har refererats under *avsnitt 2 i referatsammanställningen*³⁰ har domstolarna i de fall där den tilltalade förnekat uppsåt avgjort uppsåtsfrågan på snarlika sätt. Här har i huvudsak konstaterats att gärningsmännen i vart fall har varit likgiltiga till målsägandens ålder.

I *dom 2003-10-15 från Göteborgs tingsrätt (mål nr B 7477-03)* respektive *dom 2003-12-18 från Hovrätten för västra Sverige (mål nr B 4388-03)* fastslog t.ex. tingsrätten att den tilltalade – som redan från början måste ha insett att risken var stor för att målsäganden var under 18 år – hade ställt sig ”helt likgiltig till hennes ålder” vid genomförandet av åtgärderna.

I *dom från Stockholms tingsrätt 2005-06-02 (mål nr B 4156-04)* konstaterades beträffande en av de tilltalades uppsåt att han enligt egna uppgifter hade underlåtit att fråga om målsägandens ålder, hade fått vetskap om hennes ålder vid tiden för hennes hemresa till Estland och trots detta låtit henne komma tillbaka för prostitution vid ett andra tillfälle. Dessa omständigheter åberopade tingsrätten till stöd för slutsatsen att flickornas ålder hade saknat betydelse för den verksamhet som han bedrivit. Därmed befanns han ”i vart fall ha varit likgiltig” för om målsäganden varit under 18 år, när hon för första gången kom till Sverige.

Vi finner att domstolarnas bedömning av uppsåtsfrågan beträffande målsägandens ålder förefaller ha skett efter lämpliga avvägningar i de fall som refererats i referatsammanställningen. Kravet på bevisning torde inte ha uppställts för högt. I *dom 2005-02-28 från Stockholms tingsrätt (mål nr B 2698-04)* respektive *dom 2005-06-09 från Svea hovrätt (mål nr B 2204-05, B 2343-05 och B 3344-05)* finns exempel på ett väl avvägt resonemang som tar hänsyn till hur människohandel i praktiken organiseras, och till den omständigheten att som en följd av verksamhetens natur är offrens ålder oftast av underordnad betydelse. Tingsrätten konstaterade i detta mål att den tilltalade ”måste anses ha

²⁹ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

³⁰ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

varit likgiltig” för om målsägandena hade varit under 18 år. Här togs fasta på att han inför rätten hade uppgivit att flickor ofta ljuger om sin ålder för att inte skickas hem, men att han ändå underlåtit att kontrollera saken i deras pass. Därutöver fann tingsrätten emellertid även uppsåtsfrågan styrkt mot bakgrund av att:

”omständigheterna, när det gäller en verksamhet av den art och omfattning som nu är aktuell, dvs. där rekryteringen av flickor skett i ett annat land av utomstående personer och där ett stort antal flickor varit verksamma och avlöst varandra i Sverige, med styrka talar för att frågan om någon eller några flickor inte hade fyllt 18 år saknat betydelse för de personer som drev verksamheten här såvida inte annat framkommit som tyder på motsatsen”.

3.3 Människohandel

3.3.1 Allmänt om lagtexten

4 kap. 1 a § BrB

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång eller vilseledande, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen, i syfte att personen skall

1. utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3, 4, 5 eller 6 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,
2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd,
3. utnyttjas för avlägsnande av organ, eller
4. på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte,

Döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Detsamma gäller den som i sådant syfte som anges i första stycket,

1. till annan för över kontrollen över en person, eller
2. från annan tar emot kontrollen över en person.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år skall dömas för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första–tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år. Lag (2005:90)³¹

Genom en lagändring som trädde ikraft den 1 juli 2004 skedde vissa förändringar av 4 kap. 1 a § BrB. Ändringarna var i huvudsak föranledda av Sveriges anslutning till FN:s tilläggsprotokoll till konventionen om gränsöverskridande organiserad brottslighet avseende förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn samt till EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF). Bestämmelsen utvidgades till att även omfatta människohandel som inte är gränsöverskridande, samt människohandel som syftar till andra former av utnyttjande än

³¹ Förarbeten till lagstiftningen finns i prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel.

sexuellt utnyttjande. Därmed ändrades brottets rubricering till "människohandel".

Paragrafen fick sin nuvarande lydelse genom ytterligare en lagändring år 2005. De ändringar som då skedde var emellertid enbart formella. Som en följd av revideringen av sexualbrottslagstiftningen ändrades vissa hänvisningar till 6 kap. BrB.³²

Även efter lagändringen kan brottet uppdelas i de tre huvudsakliga moment ("åtgärder, medel och syfte") som har redogjorts för under avsnitt 3.2.1. Där emot gjordes vissa tillägg till och ändringar av vissa av dessa moment. Om dessa kan följande observeras:

- I 4 kap. 1 a § 1 st. BrB finns vissa uppräknade handelsåtgärder. Här till kom ett tillägg "eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person". Avsikten var enligt förarbetena att alla sådana åtgärder som kan ingå som led i en förflyttning eller ett överförande av en person mellan "länkar i handelskedjan", och som bidrar till att kontroll över offret uppnås (direkt eller i ett senare led) skall omfattas.³³ I bestämmelsens första stycke infördes vidare ett krav på att gärningsmannen skall vidta vissa handelsåtgärder och därigenom ta "kontrollen över personen". Detta kontrollrekvisit är nytt i lagtexten, och innebär att brottet numera anses fullbordat när den åsyftade kontrollen över offret har uppnåtts.
- Handelsåtgärder enligt 4 kap. 1 a § 2 st. BrB avser sådana som kan före komma när kontroll över offret redan föreligger. En viktig ändring i detta stycke var att kravet på användning av otillbörliga medel borttogs. Detta innebär att när kontrollen över offret väl har tagits någonstans i handelskedjan utgör varje följande överföring till annan och mottagande från annan av kontrollen över offret i ett sådant utnyttjandesyfte människohandel, oavsett om något otillbörligt medel används vid en sådan åtgärd eller ej. Detsamma gäller om en sådan kontrollsituation redan ursprungligen förelåg, och något tagande av kontrollen därför aldrig behövde genomföras.³⁴
- Med nu gällande lagstiftning kan således de människohandelsåtgärder som 4 kap. 1 a § BrB omfattar delas upp i två slag:
 1. Människohandelsåtgärder som leder till att kontroll över offret uppnås (1 st.), och
 2. Människohandelsåtgärder består i överförande till eller mottagande från annan av kontrollen över offret (2 st.).
- För straffansvar förutsätts, liksom enligt tidigare lagstiftning, att handelsåtgärdena enligt 4 kap. 1 a § 1 st. BrB har vidtagits med användande av vissa otillbörliga medel. Här tillkom genom 2004-års lagändring som ytterligare otillbörligt medel rekvisitet "med utnyttjande av någons utsatta belägenhet". Avsikten var att man skulle "tydliggöra vad som tidigare avsetts kunna vara ett annat sådant otillbörligt medel, dvs. t.ex. ett missbruk av någons särskilt utsatta och därför sårbara situation". Enligt förarbetena var emeller-

³² Se närmare prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning.

³³ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 53.

³⁴ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 59.

tid inte någon ändring av innebörden av kravet på otillbörliga medel i förhållande till gällande rätt avsedd.³⁵

Under *avsnitt 3 i referatsammanställningen*³⁶ finns fem domar refererade avseende åtal för människohandel enligt den lagstiftning som gäller efter den 1 juli 2004.³⁷ Även om det inte särskilt kommer att redovisas i analysen nedan, kan observeras att det av referatsammanställningen framgår att i de fall som åtalen avseende människohandel har ogillats, har i flertalet fall istället ansvar för grovt koppleri utdömts.

Inget av åtalen för människohandel i referatsammanställningen har bedömts som mindre grovt enligt 4 kap. 1 a § 4 st. BrB. Nedan kommer fyra domar vad avser målsäganden under 18 år att diskuteras.³⁸ I dessa fall har intressanta frågor gällt bedömningen av det nya kontrollrekvisitet och i ett fall prövningen av uppsåt till målsägandens ålder. Tolkningen av det nya kontrollrekvisitet och tillämpningen av 4 kap. 1 a § 2 st. BrB var av central betydelse ifråga om det åtal som finns refererat avseende målsäganden över 18 år. I det följande skall bedömningen av de föreliggande åtalen för människohandel granskas ur dessa perspektiv.

3.3.2 Åtal för människohandel avseende målsäganden under 18 år

Sammanfattning

Frågor som rättstillämpningen särskilt har avsett

- Tolkningen av det nya kontrollrekvisitet. Enligt förarbetena innebär kontroll att offret skall vara ”i en trångmålsliknande situation eller faktisk beroendeställning i förhållande till gärningsmannen”. Se vidare avsnitt 3.3.2.1.
- Uppsåtskravet ang. målsägandens låga ålder.
- Det kan vidare konstateras att kontrollrekvisitets förhållande till kravet på påverkan kan aktualiseras – jfr diskussion i avsnitt 3.3.2.1.

Särskilda rekommendationer

- Väck om möjligt åtal för människohandel, men tänk på att ha med alternativa yrkanden avseende koppleribrott.
- Ang. kontrollrekvisitet kan följande observeras:
 - Att vidta en åtgärd mot någon genom tvång, dvs. genom våld eller hot om våld, måste innebära att man har tagit kontroll över personen,

³⁵ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 58-59 och s. 65. Jfr vidare prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 34-35.

³⁶ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

³⁷ I dom 2006-04-12 från Katrineholms tingsrätt (mål nr B 133-05) prövas visserligen en åtalpunkt som rör ansvar för människohandel. Av bevisskäl (bl.a. mot bakgrund av att målsäganden inte kunnat delges kallelse till huvudförhandlingen) ogillades emellertid åtalet, eftersom det inte ansågs kunna styrkas att den tilltalade handlat i syfte att utnyttja målsäganden för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Domen har i denna rapport mot bakgrund av att den även innehöll åtalpunkter avseende ansvar för människohandel för sexuella ändamål istället redovisats och diskuterats under avsnitt 3.2.2.1.

³⁸ Observera att en av dessa domar – dom (deldom) 2005-09-22 från Helsingborgs tingsrätt (mål nr B 1230-05) respektive dom 2006-01-11 från hovrätten över Skåne och Blekinge (mål nr B 2429-05) – finns redovisad *under avsnitt 2 i referatsammanställningen*.

- Andra faktorer som kan åberopas för att styrka att målsäganden befunnit sig i en "trångmålsliknade situation eller i en faktisk beroendeställning" och därmed under gärningsmannens kontroll avser t.ex. att målsäganden förts till ett främmande land utan att känna någon, utan pengar, utan pass och/eller utan att kunna språket. Även kan åberopas en stor åldersskillnad mellan gärningsmannen och målsäganden, övergrepp från gärningsmannens sida och utnyttjande av utsatta situationer i hemlandet. Se vidare avsnitt 3.3.2.1.
- Man bör kunna hävda att det skall göras en annan tolkning av kontrollrekvisitet för målsäganden under 18 år i jämförelse med vuxna. Man kan därmed – som vissa åklagare har gjort - kunna hävda att kontroll över målsäganden under 18 år består i att en tilltalad redan "i egenskap av vuxen haft ett psykiskt överläge" och ett "påtagligt inflytande över målsägandens agerande". Enbart ålder torde således åberopas för att styrka ett "påtagligt underläge". Därtill kan andra omständigheter t.ex. förespeglningar om ekonomiska förmåner åberopas för att förstärka. Se vidare exempel på argumentation samt hänvisning till gärningsbeskrivningar och domar i avsnitt 3.3.2.1. Jfr avsnitt 4.3.
- Vid uppsätsfrågans bedömning vad avser målsägandens ålder – jfr rekommendationer vid avsnitten 3.2.3 och 3.2.3.2 samt framställningen nedan i avsnitt 3.3.2.2.

3.3.2.1 Kontrollrekvisitet

I likhet med tidigare lagstiftning gäller även efter 2004-års lagändring att när det gäller gärningar enligt 4 kap. 1 a § 1 st. BrB mot en person som inte har fyllt arton år finns inget krav på att otillbörliga medel skall ha använts. Som har framgått ovan fastslår den gällande lydelsen av det första stycket att straffansvaret för människohandel skall omfatta den som rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person och "därigenom tar kontroll över personen". I förarbetena anförs beträffande kontrollrekvisitet bl.a. att:

"En förutsättning för det efterföljande utnyttjandet är någon slags kontroll över offret. Den svenska straffbestämmelsen bör därför bygga på ett krav på att kontroll över offret uppnås eller att en sådan redan uppnådd kontroll överförs. Det bör krävas ett orsakssamband mellan åtgärden och uppkomsten av kontroll över offret."³⁹

Det framgår vidare i förarbetena att för att kontroll skall anses ha uppnåtts krävs att offret skall vara "i en trångmålsliknade situation eller faktisk beroendeställning i förhållande till gärningsmannen". Kontrollen kan bestå i att offret hålls inlåst eller står under ett kontinuerligt hot, men kontrollsituationerna kan även vara av "tämligen subtil art".⁴⁰ Det poängteras emellertid också att kravet på kontroll inte bör ställas alltför högt, utan att det bör vara tillräckligt att kontrollen är av "faktisk art" även om den även kan vara av rättslig art. Den kontroll eller "det maktförhållande" som avses bör också kunna vara "av ett mer begränsat slag". Det bör dock krävas att offret står under ett tryck som är av allvarlig betydelse för honom eller henne, och för hans eller hennes förmåga

³⁹ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 50.

⁴⁰ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 66.

att förändra sin situation. Det skall därmed röra sig om "sådana situationer av påtagligt underläge som typiskt sett krävs för ett förverkligande av brottsplanen". Gärningsmannen skall "ha ett påtagligt inflytande över offrets agerande".⁴¹

I de domar som finns refererade vad avser målsäganden under 18 år har just tolkningen av detta kontrollrekvisit haft en framträdande plats. I det följande skall därför närmare belysas vad som i målen har påståtts från åklagaren beträffande kontrollrekvisitet och hur domstolarna har bedömt frågan.

I dom 2005-05-18 från Borås tingsrätt (mål nr B 436-05), dom 2005-07-06 från Hovrätten för västra Sverige (mål nr B 2557-05) och beslut 2005-08-30 från Högsta domstolen (nr B 2822-05) prövades bl.a. ett åtal mot de tre tilltalade O, S.S och A.S för människohandel. Det gjordes härvid gällande att O hade under hot om våld och under dennes kontroll i en personbil fört en målsägande, som var under 18 år, från Kosovo till Sverige i syfte att hon här skulle förmås att prostituera sig. Under resan till Sverige hade hon inte medfört några gällande passhandlingar eller andra personliga dokument, än mindre haft visum eller annat tillstånd för inresa till Sverige. Efter ankomsten till Sverige hade målsäganden övertagits av S.S, som genom hot om våld, genom att förgripa sig sexuellt på henne och genom att utnyttja hennes utsatta belägenhet i Sverige, tagit kontroll över henne och därvid otillbörligen förmått henne att prostituera sig. A.S ansågs ha medverkat till gärningen genom att upplåta sin bostad till målsäganden och S.S, genom att medverka till att anskaffa sexköpare samt genom att fungera som översättare och bilförare.

Enligt uppgifter från målsäganden hade hon i Kosovo blivit kontaktad av S.S, som hade förmått henne att bege sig till en lägenhet. Där hade hon blivit inspär-rad i tio dagar innan hon blev intvingad i en personbil som kördes av O till Sverige. S.S tog emot henne i Sverige. Han hotade, örfilade och tilltvingade sig samlag med henne. Ifråga om de sexuella förbindelserna mot ersättning vågade hon inte att fly, eftersom hon var rädd för S.S och inte visste var hon befann sig.

I målet fann tingsrätten med relativt kortfattade domskäl att O fört målsäganden från Kosovo till Sverige där hon övertagits av S.S, som hade våldtagit henne samt genom misshandel och hot tvingat henne till tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Båda tilltalade dömdes för människohandel. Beträffande A.S fann tingsrätten visserligen utrett att han hade medverkat på så sätt som påståtts, men att det inte kunde anses styrkt att han hade haft full vetskap om de bakomliggande omständigheterna till målsägandens ankomst till Sverige. Åtalet för människohandel ogillades och han dömdes istället för grovt koppleri.

I *hovrätten*, dit samtliga tilltalade utom O hade fullföljt talan, ansågs utrett att målsäganden hade förts till Sverige av O, och att S.S med kännedom därom hade övertagit henne vid ankomsten. Hovrätten konstaterade att för att S.S skulle kunna dömas för människohandel krävdes att han hade tagit kontroll över målsäganden i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser, och uttalade att med kontroll avsågs "att offret skall vara i en trångmålsliknade situation eller i en faktisk beroendeställning i förhållande till gärningsmannen". Hovrätten fann att målsäganden hade stått under sådan kontroll av S.S. Till stöd härför anfördes att målsäganden hade förts till ett för henne främmande land, utan pengar, utan att känna någon här och utan att kunna språket. Det påpekades därutöver att hon hade utsatts för flera övergrepp av S.S. Ansvar för männi-

⁴¹ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 51 och s. 66.

skohandel ansågs föreligga. Beträffande A.S gjordes i huvudsak samma bedömning som tingsrätten.⁴²

I målet var frågan om huruvida kontrollrekvisitet var uppfyllt beträffande den tilltalade O relativt okomplicerad. Att vidta en åtgärd mot någon genom tvång, dvs. genom våld eller hot om våld, måste innebära att man har tagit kontroll över personen. Vid bedömningen av huruvida även den tilltalade S.S skulle anses ha haft kontroll över målsäganden tog hovrätten – förutom de övergrepp som hade skett – hänsyn till att målsäganden hade förts till ett för henne främmande land utan att känna någon här, utan pengar och utan att kunna språket. Hon ansågs befinna sig i en ”trångmålsliknade situation eller i en faktisk beroendeställning” och därmed under gärningsmannens kontroll. Även i följande två mål togs vid bedömningen av kontrollrekvisitet hänsyn till liknande faktorer.

Dom 2005-07-13 från Göteborgs tingsrätt (mål nr B 4385-05) gällde ett åtal avseende en tilltalad som hade tillsammans med en annan person rekryterat och anordnat transport av en 17-årig målsägande från Polen till Sverige i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Åklagaren hade gjort gällande att den tilltalade hade tagit kontrollen över målsäganden genom att han ”under förespeglningar om ekonomiska förmåner” och ”i egenskap av vuxen” hade haft ett psykiskt överläge och ett påtagligt inflytande över hennes agerande. Vidare påstods att den tilltalade hade varit medveten om att målsäganden rest till Sverige utan att medföra egna pengar och även förtigit verksamhetens verkliga förutsättningar. I målet var klarlagt att den tilltalade känt till att målsäganden vid resan till Sverige endast var 17 år och att hon skulle prostituera sig i Sverige. Han kom även att ekonomiskt utnyttja den prostitution som hon ägnade sig åt. Tingsrätten fann att det var uppenbart att den tilltalade hade haft kontrollen över målsäganden och åberopade till stöd härför att den tilltalade dels var 15 år äldre än målsäganden, och dels att målsäganden inte hade några pengar och inte talade svenska. Ansvar för människohandel utdömdes.

I *dom (deldom) 2005-09-22 från Helsingborgs tingsrätt (mål nr B 1230-05)* respektive *dom 2006-01-11 från hovrätten över Skåne och Blekinge (mål nr B 2429-05)* prövades ansvarsyrkanden för en tilltalad avseende både människohandel för sexuella ändamål och människohandel.⁴³ Han skulle därvid vid fyra tillfällen ha rekryterat och anordnat transport av en målsägande, som inte fyllt 18 år, från Rumänien till Sverige och således förmått henne att bege sig till eller låta sig transporteras till Sverige i syfte att här utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Åklagaren gjorde gällande att den tilltalade hade tagit kontrollen över målsäganden genom att inför en resa tillhandahålla hennes pass, efter en resa omhändertaga passet i Sverige, betala biljetter för resa mellan Rumänien och Sverige, anvisa färdstätt samt under resans gång övervaka henne genom att per telefon kontakta bussens chaufför. Han hade vidare under förespeglning av arbete och ekonomiska förmåner, med utnyttjande av hennes utsatta belägenhet i Rumänien, i egenskap av vuxen samt i egenskap av deras relation haft ett påtagligt inflytande över hennes agerande. Han hade även varit medveten om att hon hade begett sig till Sverige utan att medföra egna pengar och han hade vid vart och ett av tillfällena förtigit verksamhetens verkliga förutsättningar.

I målet hade framkommit att målsäganden levte under mycket fattiga förhållanden i Rumänien, att hon under en längre tid hade haft ett förhållande med den tilltalade men att hon var rädd för honom, eftersom han slagit och hotat henne.

⁴² HD meddelade inget prövningstillstånd.

⁴³ Domen finns refererad under *avsnitt 2 i referatsammanställningen*.

Den tilltalade hade uppmanat henne att komma till Sverige. Han skulle där skaffa ett arbete till henne så att hon bl.a. skulle kunna betala tillbaka pengar som han hade skickat henne. Tingsrätten fann inte att det i målet var styrkt att den tilltalade hade ordnat den första resan till Sverige *i syfte att utnyttja henne sexuellt för egen ekonomisk vinning*. Åtalet för människohandel för sexuella ändamål ogillades därmed.

Beträffande åtalet för människohandel konstaterade tingsrätten att bl.a. med hänsyn till den tilltalades ålder (57 år) i förhållande till målsägandens, deras intima relation, den livssituation målsäganden levt under i Rumänien och hennes brist på pengar hade klarlagts att målsäganden stod i beroendeförhållande till den tilltalade. Tingsrätten fann därvid att målsägandens förhållanden i Sverige var sådana att det var ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade vid anordnandet av hennes övriga tre resor till Sverige handlat helt i syfte att förmå henne att komma hit för att utnyttja henne i sin prostitutionsverksamhet. Åtalet för människohandel bifölls. Hovrätten över Skåne och Blekinge fastställde tingsrättens dom vad avser både åtalet för människohandel för sexuella ändamål och människohandel. Hovrätten konstaterade därvid även att det var utrett i målet att målsäganden efter ankomsten till Sverige hade misshandlats av C, och att även om omfattningen av misshandeln inte hade utretts fullt ut, var det klarlagt att den tilltalade därefter tagit kontroll över henne och för egen vinning utnyttjat henne för prostitution i stor omfattning.

I båda dessa domar nämns förutom de omständigheterna att målsäganden befunnit sig i Sverige utan pengar och språkkunskaper även det förhållandet att det fanns en stor åldersskillnad mellan gärningsmannen och målsäganden. Därigenom härleddes en beroendeställning och en kontrollsituation från gärningsmannens sida. I den sistnämnda domen från Helsingborgs tingsrätt tillkom även att målsäganden hade utsatts för övergrepp, samt att hon levt under en utsatt situation i sitt hemland.

I det fjärde målet som finns refererat synes emellertid domstolens avgörande kriterium för kontroll ha rört målsägandens ålder, samt frågan om huruvida det har varit möjligt för målsägandena att på egen hand lämna Sverige.

Dom 2006-01-20 från Stockholms tingsrätt (mål nr B 8862-04) gällde ansvar för tre tilltalade avseende människohandel. Det gjordes gällande att de gemensamt och i samförstånd med andra personer hade i bl.a. Estland anordnat transporter av fyra målsäganden, som inte hade fyllt 18 år, från Estland till Sverige, varefter flickorna tagits emot och inhysts i olika lägenheter allt i syfte att utnyttja dem för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Enligt åklagaren hade de tilltalade tagit kontrollen över målsägandena genom att de "under förespeglningar om ekonomiska förmåner och i egenskap av vuxna" hade haft ett psykiskt överläge och ett påtagligt inflytande över flickornas agerande.

Tingsrätten fann att det var styrkt att de tilltalade tillsammans och i samförstånd hade inhyst målsägandena i olika lägenheter, samt transporterat en av dem i syfte att utnyttja dem för tillfälliga sexuella förbindelser. Tingsrätten konstaterade att det i målet inte hade gjorts gällande att "något otillbörligt medel hade använts", och att det inte framkommit annat än att målsägandena "själva hade valt att komma till Sverige och prostituera sig". De hade vidare haft möjlighet att lämna de lägenheter där de hade inhysts. Ifråga om *två av de fyra målsägandena* pekade tingsrätten på att det inte framkommit annat än att de även hade kunnat lämna Sverige när de hade velat. Deras ålder (17 år) kunde inte vara en tillräcklig omständighet i sig för att anse att en sådan kontrollsituation som avses i 4 kap. 1 a § BrB hade uppnåtts. Inte heller i övrigt hade något framkommit i

målet som kunde medföra att en sådan situation hade förelegat. Åtalet för människohandel avseende dessa två målsäganden ogillades därmed.

En annan slutsats drog emellertid tingsrätten beträffande de övriga *två målsägandena*. Här anfördes att de hade varit beroende av andra för att lämna Sverige, vilket de tilltalade måste ha känt till. Tingsrätten konstaterade att de således inte själva kunnat råda över tidpunkten för sin återresa, och att de under den tid som de befunnit sig i Stockholm hade varit beroende av bostad och försörjning. De hade därvid varit hänvisade till prostitution, och fortsatt prostitution hade varit en förutsättning för att de skulle få stanna i lägenheten. Om de inte hade underkastat sig detta villkor, hade de fått lämna lägenheten utan att någon hemresa var ordnad. Med hänsyn till dessa omständigheter fann tingsrätten att de två målsägandena befunnit sig i en beroendeställning till de tilltalade. Därtill anfördes att de vid tillfället hade varit 16 år, vilket ansågs innebära att sammantaget hade deras belägenhet varit sådan att de tilltalade haft ett påtagligt inflytande över deras agerande. De tilltalade hade därmed tagit kontroll över dem, vilket ledde till att ansvar för människohandel ansågs föreligga i denna del av åtalet.

Det finns i huvudsak inga särskilda uttalanden i förarbetena till BrB som rör frågan om vad som skall utgöra en "kontrollsituation" i förhållande till målsäganden under 18 år. De citerade förarbetsuttalanden som inleder detta avsnitt hänför sig till kontrollrekvisitet som sådant. Frågan är emellertid om kontrollrekvisitet skall bedömas på samma sätt avseende målsäganden under respektive över 18 år?

I flera av åtalen som har prövats i de domar som har beskrivits ovan har åklagaren gjort gällande att gärningsmannens kontroll över en målsägande under 18 år har bestått i att den tilltalade "i egenskap av vuxen haft ett psykiskt överläge" och ett "påtagligt inflytande över målsägandens agerande". Dessa formuleringar torde adekvat kunna anses beskriva vad som präglar en vuxen persons kontroll över underåriga. Frågan är om inte dessa omständigheter även i sig i vart fall som en utgångspunkt borde vara tillräckliga för att uppfylla kontrollrekvisitet i dessa mål. Detta skulle innebära en sorts presumtion för att en kontrollsituation förelegat ifråga om målsäganden under 18 år om inte andra tungt vägande omständigheter talar i andra riktningen. Vi finner att ett sådant synsätt får visst stöd av följande enstaka uttalande i förarbetena som rör kontrollrekvisitet i förhållande till yngre målsäganden:

"När det gäller barn ligger i sakens natur att en kontrollsituation som här avses ofta torde få anses kunna uppkomma enbart genom en vuxens psykiska överläge i förhållande till barnet, särskilt när det gäller yngre barn".⁴⁴

Domstolarna i de domar som här har behandlats verkar inte ha ansett målsägandens ålder i sig som en tillräckligt tungt vägande omständighet för att anse att de enbart härigenom har befunnit sig under gärningsmannens kontroll. Istället har fokus satts på att i enlighet med förarbetenas allmänna uttalanden om kontrollrekvisitet undersöka om målsäganden har befunnit sig i en trångmålsliknande situation och beroendeställning. Omständigheter som har beaktats till stöd härför har, som ovan angivits, varit t.ex. att målsäganden befunnit sig i ett främmande land utan pengar och språkkunskaper eller att det funnits en stor ålderskillnad mellan gärningsman och offer.

⁴⁴ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 66. Jfr även s. 59-60.

Av avsnitt 3.2.3.1 som avser lagstiftningen om människohandel för sexuella ändamål har framgått att gärningsmannen måste ha utsatt målsäganden för någon form av påverkan. Detta har av domstolarna ansetts bl.a. innefatta att en tilltalad har varit pådrivande i förhållande till målsäganden t.ex. genom att initiera och organisera resor eller genom att utnyttja en svår ekonomisk situation. I förarbetena till 2004-års lagstiftning anges att i enlighet med tidigare lagstiftning finns beträffande målsäganden under 18 år inget krav på otillbörliga medel. Det finns dock inga särskilda uttalanden om huruvida det tidigare gällande kravet på påverkan från gärningsmannens sida alltså skall prövas. Frågan om huruvida påverkan har skett saknas i de domar som har refererats under *avsnitt 3 i referatsammanställningen*.

Frågan är om kravet på påverkan har blivit ersatt av en prövning av kontrollrekvisitet, eller om även en form av påverkan skall ha ägt rum? Här måste i framtiden vaksamhet iakttas så att inte kravet på kontroll tillämpas strängare än kravet på någon form av påverkan från gärningsmannens sida.

När det gäller bedömningen av om kontroll skall anses ha förelegat ifråga om målsäganden under 18 år bör det som regel kunna hävdas att det i princip alltid rör sig om "sådana situationer av påtagligt underläge som typiskt sett krävs för ett förverkligande av brottsplanen", och där gärningsmannen har "ett påtagligt inflytande över offrets agerande".⁴⁵ Det ligger i sakens natur att det är betydligt enklare för en vuxen att utnyttja en underårig person. Flera åklagare i de ovan angivna åtalen har därtill hävdad att den tilltalade har tagit kontrollen över en målsägande "under förespeglningar om ekonomiska förmåner". Denna omständighet borde anses vara av särskild betydelse när det gäller unga människor som lever i en utsatt levnadssituation, och speciellt ifråga om utländska målsäganden.

Beträffande den sistnämnda domen 2006-01-20 från Stockholms tingsrätt talar enligt vår uppfattning mycket för att domstolen har tolkat kontrollrekvisitet relativt strängt. Här är av central betydelse vid prövningen av om kontroll förelegat huruvida målsägandena har varit fria att lämna Sverige när de har velat. Därutöver tycks domstolen ha lagt viss vikt vid att målsägandena "själva valt att komma till Sverige och prostituera sig". Med den tolkning av påverkan från gärningsmannens sida som finns exempel på i avsnitt 3.2.3.1 har dock tidigare ansetts att även om målsägandena själva valt att resa till Sverige för prostitution kan de tilltalade genom att vara särskilt aktiva eller "pådrivande" ha utsatt dem för påverkan. I vissa fall har så skett genom att de givit målsägandena de nödvändiga förutsättningarna, t.ex. genom att organisera resan, inhysa dem eller skaffa kunder. Den åklagare som väckte talan avseende den aktuella domen hade gjort gällande att de tilltalade tagit kontrollen över målsägandena genom att de "under förespeglningar om ekonomiska förmåner och i egenskap av vuxna" hade haft ett psykiskt överläge och ett påtagligt inflytande över flickornas agerande. Dessa omständigheter bedömdes emellertid inte som tillräckliga för domstolen. Den uttalade t.ex. att målsägandens ålder (17 år) inte kunde anses som en tillräcklig omständighet i sig för att anse att en kontrollsituation förelåg.

⁴⁵ Jfr prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 51.

Man bör vid den framtida tillämpningen av kontrollrekvisitet avseende målsäganden under 18 år även fortsättningsvis åberopa den vuxnes ”psykiska överläge” och ”påtagliga inflytande” som tillräckliga omständigheter i sig för att anse att en kontrollsituation är uppfylld. De övriga faktorer som därutöver har varit av betydelse i de domar som finns beskrivna ovan bör även kunna användas för att ytterligare förstärka kontrollrekvisitet. Den gärningsbeskrivning som avser det åtal som prövas i dom 2005-09-22 från Helsingborgs tingsrätt ger exempel på relativt omfattande faktorer som kan göras gällande. UC Stockholm bedömer att det vidare är nödvändigt att vara uppmärksam på tolkningen av kontroll så att inte kravet på att otillbörliga medel skall ha använts förs in ”bakvägen” genom ett alltför högt ställt kontrollrekvisit ifråga om målsäganden under 18 år. Det bör finnas en tydlig åtskillnad i tolkningen av kontroll beroende på om offret är en vuxen person eller ett barn.

3.3.2.2 *Prövningen av uppsåt avseende målsägandens ålder*

I de domar som finns refererade i avsnitt 3 i referatsammanställningen⁴⁶ har frågan om den tilltalades uppsåt till målsägandens låga ålder vid åtal för människohandel i huvudsak bedömts på samma sätt som ifråga om åtalen för människohandel för sexuella ändamål (jfr avsnitt 3.2.3.2). I de flesta av domarna har uppsåtsfrågan varit tämligen okomplicerad som en följd av den tilltalades medgivande eller målsägandens uppgifter. I dom 2006-01-20 från Stockholms tingsrätt (mål nr B 8862-04) finns dock ett liknande resonemang ifråga om uppsåt som har konstaterats under avsnitt 3.2.3.2. Här hade målsägandena varit 17 år respektive 16 år vid gärningens tidpunkt, och tingsrätten fann att det hade – med hänsyn till den aktuella människohandels respektive prostitutionens verksamhetens organisation och omfattning – förelegat en risk att någon eller några av målsägandena inte hade fyllt 18 år. De tilltalade måste därmed anses ha varit likgiltiga till målsägandenas ålder.

3.3.3 *Åtal för människohandel avseende målsäganden över 18 år*

Sammanfattning

Frågor som rättstillämpningen särskilt har avsett

- Tolkningen av kontrollrekvisitet i samband med tillämpningen av 4 kap. 1 a § 2 st. BrB – vad betyder att till annan föra över eller från annan ta emot kontrollen över målsäganden i syfte att utnyttja dem för sexuella ändamål.
- Det kan vidare uppmärksammas att även om det ännu inte finns några domar refererade i *referatsammanställningen* kan t.ex. relationen mellan kontrollrekvisitet och de otillbörliga medlen aktualiseras.

För diskussion och idéer för argumentation, jfr avsnitt 4.3.

Särskilda rekommendationer

- Tänk på att de omständigheter som avser själva kontrollrekvisitet måste i regel styrkas genom förhören med målsäganden och den tilltalade. Även här krävs således relativt ingående förhör.

⁴⁶ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

- I avsnitt 3.3.3.1 nedan diskuteras en dom som illustrerar hur man kan resonera kring och tolka dels kontrollrekvisitet och dels rekvisiten om överförande, mottagande och upprätthållande av kontrollen.

Faktorer som har ansetts tala för kontroll samt överförande/mottagande av kontroll:

- förekomsten av ett ”upplåtelseavtal” mellan gärningsmän avseende målsäganden,
- utnyttjande av ”målsägandens trångmålsliknande situation och faktiska beroendeställning” t.ex. avsaknad av pengar, bostad och språkkunskaper
- målsägandens uppgifter om övervakning, och
- gärningsmännens omhändertagande av pass.

Jfr vidare avsnitten 3.3.2.1 och 3.3.3.1.

- I den gärningsbeskrivning som prövades i dom 2006-02-14 från Norrköpings tingsrätt (mål nr B 982-05) finns användbara exempel på vad som kan åberopas för att utmärka en kontrollsituation.

3.3.3.1 Tillämpningen av kontrollrekvisitet och 4 kap. 1 a § 2 st. BrB

Under *avsnitt 3 i referatsammanställningen*⁴⁷ redovisas en enda dom som rör åtal för människohandel avseende målsäganden över 18 år.⁴⁸ De centrala frågeställningarna i *dom 2006-02-14 från Norrköpings tingsrätt (mål nr B 982-05)* rör ansvarsyrkanden för människohandel enligt 4 kap. 1 a § 2 st. BrB. Det gjordes härvid i huvudsak gällande att de tilltalade i olika skeden *till annan fört över eller från annan tagit emot kontrollen* över två målsäganden i syfte att utnyttja dem för sexuella ändamål. I målet hade flera av de tilltalade genom sina försvarare gjort gällande att 4 kap. 1 a § 2 st. BrB inte är tillämplig om den ursprungliga kontrollen över personen inte har tagits med hjälp av något otillbörligt medel enligt första stycket samma lagrum. Som tingsrätten fastslog – och som även har framgått ovan under avsnitt 3.3.1 – uppställs det emellertid inte något sådant krav i lagstiftningen, utan bestämmelsen i andra stycket är tillämplig även om kontroll föreligger av någon annan orsak.⁴⁹

Den aktuella domen är intressant mot bakgrund av att den illustrerar hur man kan resonera kring och tolka dels kontrollrekvisitet, dels rekvisiten om överförande, mottagande och upprätthållande av kontrollen. I det följande skall därför delar av domen belysas lite närmare.

Under en första åtalpunkt yrkades ansvar för två tilltalade, L och M avseende människohandel, varvid det gjordes gällande att, sedan kontroll uppnåtts över

⁴⁷ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

⁴⁸ I dom 2006-04-12 från Katrineholms tingsrätt (mål nr B 133-05) prövas visserligen en åtalpunkt som rör ansvar för människohandel. Av bevisskäl (bl.a. mot bakgrund av att målsäganden inte kunnat delges kallelse till huvudförhandlingen) ogillades emellertid åtalet, eftersom det inte ansågs kunna styrkas att den tilltalade handlat i syfte att utnyttja målsäganden för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Domen har i denna rapport mot bakgrund av att den även innehöll åtalpunkter avseende ansvar för människohandel för sexuella ändamål istället redovisats och diskuterats under avsnitt 3.2.2.1.

⁴⁹ Se vidare prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 53 f., s. 57 och s. 67.

målsägandena Lenka och Martina, hade de gemensamt och i samförstånd i syfte att målsägandena skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål dels mot en ersättning av omkring 7000 kr *fört över kontrollen* över Lenka till O, dels mot en ersättning av 5000 kr *fört över kontrollen* över Martina till S och N.I. Åklagaren gjorde gällande att kontrollen över målsägandena hade avsett att de tilltalade hade utnyttjat att målsägandena befunnit sig i en utsatt belägenhet och trångmålsliknande situation, att målsägandena hade hamnat i en faktisk beroendeställning i förhållande till dem, att de beskurit kvinnornas valmöjligheter genom att ta hand om huvuddelen av de pengar som förtjänats genom prostitution och genom att ta hand om deras pass.

I korthet hade angående målsäganden Lenka framkommit att hon levt på socialbidrag och en minimal moderskapspenning i Slovakien. De tilltalade L och M hade talat med Lenka om att åka till Sverige och skaffa ett "vanligt jobb". Efter ankomsten till Sverige hade L och Lenka utan framgång sökt skaffa arbete på pizzerior. Lenka hade uppgivit att hon inte var tvungen att prostituera sig, men att hon förstod att hon inte hade något val, eftersom hon inte skulle få något annat arbete och att hon annars skulle "hamna på gatan". Hon hade vidare uppgivit att L hade ordnat kunder, att hon hade mellan 10-20 kunder och att L tog hand om alla pengarna. Han hade även hand om hennes pass. Beträffande *överlämnandet av Lenka till O* hade hon uppgivit att hon inte ville följa med männen, men gjorde det eftersom hon inte hade något annat val då de kanske betalat för henne.

Tingsrätten fann styrkt att L överlämnat Lenka till O mot erhållande av omkring 7000 kr, och att syftet var att O skulle få utnyttja Lenka för sexuella ändamål. Tingsrätten fann mot denna bakgrund att redan det förhållandet "att det var möjligt att mot ersättning upplåta Lenka för sexuella ändamål under en längre tid" talade för att hon stod under upplåtarens kontroll och att denna kontroll överfördes till hyrestagaren. Det påpekades att upplåtelsen av Lenka hade föregåtts av att hon hade åkt till Göteborg utan pengar, vilket inskränkte hennes möjligheter att resa hem utan att först ha tjänat sådana. Hon hade insett att ett "vanligt arbete" var uteslutet, hennes boendesituation var beroende av L, hon saknade språkkunskaper och var trots prostitution under ett par veckors tid praktiskt taget medellös eftersom L hade tagit hand om huvuddelen av pengarna. Av dessa omständigheter drog tingsrätten slutsatsen att Lenka var i en trångmålsliknande situation och i en faktisk beroendeställning till L vid tidpunkten för upplåtelsen av henne till O. L ansågs därigenom ha haft kontroll över henne, och vid detta förhållande saknade det betydelse för bedömningen om Lenka kan ha sagt att hon accepterade upplåtelsen till O. Det ansågs styrkt att L gjort sig skyldig till människohandel avseende Lenka. Beträffande den andra tilltalade M fann tingsrätten styrkt att hon hade varit i hög grad medbestämmande och haft full insikt i L:s upplåtelse av Lenka. Hon hade därutöver tillgodogjort sig en betydande del av de intäkter som inbringats. Även M dömdes därmed för människohandel avseende Lenka.

I det "första ledet i målets handelskedja" använde således tingsrätten den omständigheten att det överhuvudtaget var möjligt att träffa ett avtal om upplåtelse av målsäganden för sexuella ändamål som stöd för att anse att hon stod under upplåtarnas kontroll. Därtill åberopades en rad omständigheter som ledde till slutsatsen att målsäganden vid tidpunkten för upplåtelsen befann sig "i en trångmålsliknande situation och i en faktisk beroendeställning" till de tilltalade. Liksom i de domar som har redovisats för under avsnitt 3.3.2.1 pekades här bl.a. på att hon trots prostitution under ett par veckors tid inte hade några egna pengar, saknade språkkunskaper, var för sin boendesituation helt hänvisad

till de tilltalade och att hon hade förstått att ett "vanligt arbete" var uteslutet. Därmed ansågs upplåtarna ha haft kontrollen över henne.

Beträffande upplåtelsen av den andra målsäganden Martina anförde tingsrätten att mycket talade för att de tilltalade hade haft lika stort inflytande över Martina som över Lenka, men att vid avlyssnade telefonsamtal hade Martina dock gjort intrycket av att bättre än Lenka kunna ta vara på sig själv. Utredningen hade givit vid handen att Martina redan tidigare varit prostituerad och att hon visste att hon skulle prostituera sig när hon reste hit. Därtill beaktades att hon med sina 29 år var betydligt äldre än Lenka och även äldre än de tilltalade. Den avgörande bristen vad avsåg människohandelsåtalet beträffande Martina var dock, enligt tingsrätten, att hon inte hade medverkat i rättegången (hon vistades på okänd adress i utlandet). Sammantaget fann tingsrätten att det inte var styrkt att L och M hade haft kontroll över Martina när hon uppläts till N.I och S. Åtalet för människohandel ogillades därmed. I målet fanns ytterligare åtalspunkter som rörde efterföljande "handelskedjor" där Martina hade "vidareupplåtits" till andra personer. Mot bakgrund av att det under åtalspunkten 1 inte hade styrkts att L och M hade haft kontroll över Martina när de upplåtit henne, ogillades även dessa åtal för människohandel.

Under andra åtalspunkter prövade tingsrätten emellertid åtal för vissa "efterföljande människohandelsled" beträffande målsäganden Lenka.

Ett sådant exempel utgjorde åtal för den tilltalade O avseende människohandel för att han i syfte att utnyttja Lenka för sexuella ändamål dels från L mot en ersättning av omkring 7000 kr tagit emot kontrollen över Lenka och dels till två andra personer, N.I och I.I, mot en ersättning av 800 euro i sin tur *fört över kontrollen över Lenka*. Åklagaren hävdade att han därvid hade dels vid mottagandet av kontrollen över Lenka utnyttjat att hon befunnit sig i en trångmålsliknande situation och i en beroendeställning, vilket han förstärkt genom att ta hand om hennes pass och dels att han vid överförandet av Lenka hade överlämnat hennes pass till N.I och I.I.

Tingsrätten hänvisade till att domstolen under den första åtalspunkten funnit det styrkt att L och M mot en ersättning fört över kontrollen över Lenka till O i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Enligt tingsrättens mening talade detta avtals innehåll i sig för att O hade haft insikt om att Lenka befann sig i en trångmålsliknande situation och beroendeställning och att han utnyttjat detta när han ingick avtalet. Även mot bakgrund av omständigheterna när avtalet ingicks fastslogs att O hade insett att Lenka stod under kontroll och att han mottog denna kontroll över henne i angivet syfte. Av utredningen var vidare styrkt att O överlämnat Lenka till N.I och I.I för en två veckorsperiod mot en ersättning av 800 euro. Tingsrätten påpekade att det av utredningen med all tydlighet hade framgått att O:s vidareupplåtelse av Lenka skett i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål, och att O vid upplåtelsen överlämnat hennes pass till N.I. O ansågs genom att ta ifrån Lenka hennes pass ha förstärkt kontrollen över henne, och det var därmed uppenbart att hans upplåtelse av Lenka till N.I och I.I hade utgjort en ny kontrollöverföring. O dömdes därmed för människohandel.

Beträffande prövningen av den tilltalade O:s ansvar för att ha tagit emot kontrollen över målsäganden använder tingsrätten således "upplåtelseavtalets" innehåll i sig som bevisning för att anse styrkt att O måste ha insett att Lenka stod under kontroll och att han utnyttjat att målsäganden befann sig i en trångmålsliknande situation och beroendeställning. Därtill åberopas att han

även förstärkt detta tillstånd genom att ta ifrån målsäganden hennes pass. Beträffande frågan om O:s "vidareupplåtelse" av målsäganden hade utgjort en ny kontrollöverföring pekade tingsrätten särskilt på att O hade överlämnat hennes pass till "köparna".

En tredje åtalpunkt i målet gällde ansvar för människohandel avseende "köparna" N.I och I.I för att de från O tagit emot kontrollen över målsäganden Lenka i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Även här använde tingsrätten "upp-låtelseavtalets" innehåll som stöd för att anse att dessa tilltalade hade haft insikt om och utnyttjat att målsäganden befunnit sig i en trångmålsliknande situation och beroendeställning vid avtalets tillkomst.

Tingsrätten beaktade under denna åtalpunkt även vissa omständigheter vid av-talets tillkomst som stöd för att de tilltalade hade insett dels att Lenka stod un-der kontroll, och dels att de hade mottagit denna kontroll över henne i angivet syfte. Särskilt omnämndes den omständigheten att målsägandens pass hade överlämnats till dem. Därutöver pekades på att Lenka själv hade upplevt att hon var övervakad, eftersom hon var nästan alltid var omgiven av de tilltalade eller av kunder, samt att hennes utbyte av prostitutionen var obetydligt. Genom att hela tiden ha haft hand om Lenkas pass hade därutöver en av de tilltalade vidmakthållit den åtgärd som O vidtagit genom att ta ifrån henne passet. Tingsrätten fann därmed att "även om det inte hade påståtts i målet att Lenka hade utsatts för tvång, hot, inlåsning eller liknande" hade de tilltalade, efter övertagandet av kontrollen över Lenka, upprätthållit ett sådant tryck mot henne att de hade behållit kontrollen över henne i samma syfte. Ansvar för människohandel ansågs föreligga.

Domen illustrerar ett sätt att argumentera ifråga om åtal som gäller över-förande eller mottagande av kontroll enligt det andra stycket i 4 kap. 1 a § BrB. Omständigheter som avser själva kontrollrekvisitet måste i huvudsak lyftas fram och styrkas genom förhören med målsäganden och den tilltalade. Detta innebär att även här är förhörsmetodiken en viktig del av målet. De omstän-digheter som åberopades i gärningsbeskrivningen i den aktuella domen kan vi-dare utgöra användbara exempel på vad som kan anses utmärka en kontroll-situation.

4. Övergripande och sammanfattande slutsatser beträffande lagstiftningen om människohandel

4.1 En särskild bestämmelse om människohandel

Införandet av en särskild bestämmelse om brottet människohandel var speciellt viktigt för det alltmer betydelsefulla internationella samarbetet i brottmål. Att ha ett särskilt brott i huvudsak baserat på de definitioner som har överens-kommit i internationella instrument underlättar det internationella samarbetet, bl.a. eftersom olika länder då enklare kan samordna sina insatser.

De lagändringar som skedde i den ursprungliga lagstiftningen den 1 juli 2004 har varit viktiga. Det var t.ex. av stor vikt att begränsningen till gränsöverskri-dande fall av människohandel försvann, och att människohandel i andra syften

än för sexuella ändamål infördes i lagtexten. En annan mycket viktig ändring var borttagandet av kravet på att otillbörliga medel skall ha använts vid tillämpningen av 4 kap. 1 a § 2 st. BrB, dvs. vid överförande till eller mottagande av kontrollen över en person.

Som har framgått av avsnittet 3 ovan finns emellertid vissa rekvisit i lagstiftningen om människohandel som kan anses som vaga och mycket svårtolkade, och där det av den praxis som finns tillgänglig framgår att de kan leda till bevisvårigheter. Därtill kommer att förarbetena till lagstiftningen i vart fall delvis saknar vägledning för hur rekvisiten skall tolkas och sättas i relation till varandra.

Människohandelsbrottet är en mycket komplex företeelse, vilket gör att lagtexten skall täcka flera olika led och skiftande situationer. Mot bakgrund av att brottet ofta har en gränsöverskridande karaktär blir härvid t.ex. levnadsförhållanden och synsätt i andra länder av betydelse. Som en konsekvens härav är dessa mål ofta mycket svårutredda och omfattande. Problemen vid bevisföringen avser bl.a. den omständigheten att åklagarens bevisning inte sällan finns i utlandet. Här kan antingen bevisproblem uppkomma som en följd av svårigheter att höra målsäganden vid förhandlingen i Sverige, eller problem i form av att det finns svårigheter med att styrka olika förhållanden i utlandet.

Vid en analys av människohandelsbrottet måste emellertid beaktas att lagstiftningen är relativt ny. Den har tillämpats – i två varianter – under knappt 4 år. Under denna period finns bl.a. de erfarenheter av lagen som *åskådliggörs* i de domar som har refererats under *avsnitten 2 och 3 i referatsammansättningen*.⁵⁰ Dessa domar är relativt få, och kan knappast anses som ett tillräckligt underlag för att i sig entydigt peka på allomfattande förändringar av människohandelslagstiftningen.

Trots att de domar som hittills finns inom området således är få ger de naturligtvis ändå värdefull information om hur den gällande lagstiftningen har blivit föremål för tillämpning. I avsnittet 3 ovan har – på basis av de refererade domarna – såväl exempel på tolkningar av olika rekvisit som vissa tillämpningsproblem blivit föremål för belysning. Syftet har varit att dels klarlägga de specifika problemställningar som hittills dominerat rättspraxis, dels beträffande arbetsmetodiken ge bidrag till och illustrera hur olika åklagare respektive domare har resonerat i särskilda frågor. Härvid har vissa systematiska problem av beviskaraktär eller av utredningsmässig art identifierats. I dessa avseenden har vissa frågor om metoder för bevisföringen lyfts fram. Ett exempel har gällt rekvisitet om de otillbörliga medlen. Ett annat rekvisit som ger upphov till frågor avseende tillämpningen är det s.k. kontrollrekvisitet. I det följande skall därför avslutningsvis dessa två betydande rekvisit diskuteras närmare.

4.2 Rekvisitet om otillbörliga medel

Redan i samband med att lagstiftningen om människohandel för sexuella ändamål infördes år 2002 motsatte sig flera remissinstanser kravet på att åtgärderna skulle ske med användande av olaga tvång, vilseledande eller på något annat otillbörligt sätt. Även lagrådet ställde sig kritisk till det vaga rekvisitet "otillbörligt", vilket ansågs stå i mindre god överensstämmelse med en klar och

⁵⁰ RättsPM 2006:12 Rapport del 1, Utvecklingscentrum Stockholm maj 2006.

tydlig strafflag. I förarbetena till lagen motiverade dock regeringen kravet på att otillbörliga medel skall ha använts med att människohandelsbrottet i första hand är avsett att skydda personer från att genom annans uppsåtliga handlande bli försatta i situationer där de lätt kan komma att utnyttjas för sexuella ändamål. Om något sådant utnyttjande kommit till stånd eller ej skulle däremot vara irrelevant för straffansvaret. Syftet var således att brottet mer skulle "ta sikte på angreppet på offrets frihet än det tilltänkta utnyttjandet som sådant".⁵¹

Ytterligare skäl som angavs var att ett främjande eller otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annans prostitution redan var kriminaliserat som koppleri, och att det nya människohandelsbrottet skulle anses som allvarigare och få en strängare straffskala. Det högre straffvärdet motiverades med att människohandelsbrottet innefattade – förutom främjande av ett utnyttjande för sexuella ändamål – ett angrepp på offrets frihet och frid. Därmed skulle brottet även få en tydligare avgränsning i förhållande till andra brott. Att ta bort kravet på otillbörliga medel kunde få konsekvenser som var svåra att överblicka ur legalitetssynpunkt och skulle kunna medföra att den angivna straffskalan skulle kunna ifrågasättas.⁵²

I samband med att den nu gällande lagstiftningen skulle införas hade dock vissa tvivel angående rekvisitets uppställande även väckts hos regeringen. Visserligen anfördes även här att de skäl för ett krav på otillbörliga medel som hade anförts i 2002-års lagstiftningsarbete alltjämt var gällande, men det framhölls samtidigt att det fanns ett intresse av att en ny straffbestämmelse om människohandel skulle bli så effektiv som möjligt. Även om det förelåg begränsade erfarenheter av den nya lagen fanns, enligt regeringen, omständigheter som tydde på att det kunde vara svårt att styrka att otillbörliga medel hade använts vid rekrytering och transport till Sverige. Detta gällde särskilt i fall där Sverige var destinationsland. Därutöver angavs att kravet på otillbörliga medel kunde leda till en oönskad fokusering vid utredning och lagföring från gärningsmannens handlande till offrets bakgrund och situation. Ett ytterligare skäl mot ett krav på otillbörliga medel ansågs vara att de principer som ligger till grund för Sveriges kriminalisering av köp av sexuella tjänster talade för att ett människohandelsbrott borde syfta till en kriminalisering av alla åtgärder som i förlängningen syftade till att någon skulle utnyttjas i prostitution.⁵³

Trots dessa skäl mot ett krav på en användning av otillbörliga medel ansåg regeringen att en rad frågor skulle behöva lösas innan ett sådant krav kunde överges. Därmed bibehölls kravet i 4 kap. 1 a § 1 st. BrB. Det uttalades dock en avsikt att tillsätta en särskild utredare som skulle få i uppdrag att följa upp tillämpningen av lagstiftningen, samt analysera och överväga möjligheten att utmönstra kravet på otillbörliga medel. En särskild utredare är nu tillsatt, vars uppdrag skall redovisas den 31 oktober 2007.⁵⁴

I avsnitt 3.2.2.1 ovan har tolkningen av rekvisitet om de otillbörliga medlen vad avser de erfarenheter som framgår av de hittills meddelade domarna blivit föremål för en belysning. Här har konstaterats att det otillbörliga medel som torde ställa till mest tillämpningsproblem i rättspraxis är rekvisitet "något annat sådant otillbörligt medel". I de två domar som har refererats och diskuterats

⁵¹ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 24.

⁵² Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 24.

⁵³ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 57-58.

⁵⁴ Kommittédirektiv, Översyn av bestämmelsen om människohandelsbrott m.m., Dir. 2005:152

under avsnittet har gjorts gällande att de tilltalade har använt sig av otillbörliga medel genom att utnyttja att målsägandena levtt under ekonomiskt svåra förhållanden och därmed befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Just detta tillvägagångssätt är mycket vanligt vid de former av människohandel som förekommer i Sverige, dvs. offret blir inte föremål för tvång utan istället sker ett utnyttjande av dess svåra levnadsförhållanden i hemlandet.

I dessa mål ligger en mycket tung bevisbörda på åklagarsidan. Genom i huvudsak förhör med målsäganden måste *som ett första led* visas att målsäganden verkligen befann sig i en ekonomiskt särskilt utsatt situation och att den tilltalade hade kännedom om dessa omständigheter. I de mål som hittills finns refererade talar mycket för att domstolarna i detta avseende har uppställt mycket stränga beviskrav. I dom 2003-04-17 från Solna tingsrätt krävdes inte bara en redogörelse för målsägandens ekonomi utan även för målsägandens pojkvän och hennes föräldrar. Även om det beträffande den ekonomiska situationen i viss mån kan åberopas stödbevisning i form av skriftlig bevisning vad gäller inkomstförhållanden etc. torde hänsyn behöva tas t.ex. till att sådan bevisning kan finnas i utlandet, vilket kan leda till svårigheter vad gäller åklagarens möjligheter att få tillgång därtill.

Vid sidan av detta stränga beviskrav krävs att åklagaren som ett andra led styrker att målsäganden "inte hade något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja". Detta led torde vara än mer svårbevisat än det första. Här är åklagaren helt beroende av målsägandens utsagor om vilka handlingsalternativ som förelåg och vilka överväganden som gjordes. Här krävs således att målsäganden kan göra klara utsagor inte bara om vilka hypotetiska alternativ som fanns, utan även att tillfredsställande argumentera för att de andra alternativen inte var "verkliga eller godtagbara". En fråga som kan ställas är utifrån vilket perspektiv som man härvid skall utgå; skall det ske en slags "objektiv" bedömning ur domstolens perspektiv av vilka "godtagbara" alternativ som fanns att tillgå eller skall man utgå ifrån de subjektiva bedömningar som det aktuella offret gjorde i den situation som det befann sig i? Det borde härvid beaktas om offren överhuvudtaget var *kapabla* att göra fria och reella val.

Att kräva av utsatta och traumatiserade målsäganden att de skall rättfärdiga sitt handlande på detta sätt förefaller både orealistiskt och hänsynslöst. Därmed förskjuts även, som ovan nämnts, fokus på offret och dess levnadssituation istället för på den tilltalades agerande. I större utsträckning borde beaktas att målsäganden erfarenhetsmässigt i dessa mål befinner sig i psykiskt mycket svåra situationer, där de t.o.m. till en följd av sin beroendeställning till gärningsmännen ibland kan identifiera sig med dessa (jfr det s.k. Stockholmssyndromet). Det kan vidare i vissa fall även vara svårt för en målsäganden att medge vilka övriga handlingsalternativ som funnits eller erkänna att de har betett sig oöverlagt eller naivt. Egna skuld känslor eller rädsla för gärningsmännen kan ha inverkan.

Mot denna bakgrund är det viktigt att alla som handlägger denna måltyp har kunskap om dylika förhållanden för att kunna bedöma de uppgifter som en målsägande lämnar. I vissa fall kan det vara fruktbart att begära sakkunnighetsförhör med psykologer som kan uttala sig om hur drabbade kvinnor kan

reagera.⁵⁵ Det kan även finnas behov av förhör med sakkunniga som kan beskriva de politiska, ekonomiska och sociala förhållanden som råder i offrens hemländer.

Behovet av utbildning vad avser de psykologiska mekanismer som styr offer för människohandel illustreras även av att det i domskälen ibland förekommer hänvisningar till kvinnornas "frivilliga" beslut att resa till Sverige och prostituera sig. Mycket talar för att det måste säkerställas att hänvisningar till "frivillighet" och "fri vilja" i samband med prostitution inte reducerar människohandel till de fall där det kan bevisas att det handlar om uppenbara vålds- eller tvångssituationer eller om uppenbara fall av vilseledande.

De krav på bevisningen som har uppställts måste således ses över. Det bör t.ex. inte heller krävas att målsäganden skall dra slutsatser om gärningsmännens avsikter med sina ageranden och om dessa avsett att använda en utsatt ekonomisk situation som ett påtryckningsmedel.⁵⁶

Problemet med rekvisitet om de otillbörliga medlen förefaller ha två orsaker. För det första är de bevisproblem som har aktualiserats "inbyggda" i själva rekvisitet. Det torde vara uppenbart att det finns särskilda problem med att styrka ett hypotetiskt resonemang ifråga om vilka "verkliga eller godtagbara" handlingsalternativ som en målsäganden kan anses ha haft. Detta kräver i hög grad subjektiva bedömningar från såväl målsägandens som domstolens sidor. För det andra kan fastslås att – i vart fall beträffande de domar som har redovisats i *referatsammanställningen* och som har diskuterats i *avsnitt 3.2.2.1* – talar mycket för att domstolarna även har tolkat rekvisiten mycket strängt och uppställt tämligen höga beviskrav i detta avseende.

I samband med införandet av den gällande lagstiftningen gjordes, som har framgått av *avsnitt 3.3.1* ovan, på inrådan av lagrådet ett tillägg till de otillbörliga medlen i form av rekvisitet "med utnyttjande av någons utsatta belägenhet". Detta förtydligande skulle kunna ha varit en värdefull markering av att fall av missbruk av någons särskilt utsatta och därför sårbara situation skulle beaktas i en större utsträckning än vad som tidigare skett. Tyvärr framgick emellertid samtidigt av förarbetena att någon ändring av innebörden av kravet på otillbörliga medel i förhållande till gällande rätt inte var avsedd.⁵⁷

Ett uttalande i förarbetena som kan uppmärksammas är att som ett uttryckligt exempel på ett otillbörligt utnyttjande anges utnyttjande av "en person som har en oklar status i ett land, t.ex. om han eller hon lever som en illegal immigrant".⁵⁸ Detta är en omständighet som passar in på flera av de målsäganden som finns i målen om människohandel, där målsägandena ofta fräntas sina pass

⁵⁵ Jfr t.ex. dom 2005-06-02 från Stockholms tingsrätt (mål nr B 4156-04) och dom (deldom) 2005-09-22 från Helsingborgs tingsrätt (mål nr B 1230-05) respektive dom 2006-01-11 från Hovrätten över Skåne och Blekinge (mål nr B 2429-05), där det återopades förhör med en psykolog och psykoterapeut angående kvinnors tillstånd och reaktioner orsakade av prostitution och människohandel.

⁵⁶ Jfr t.ex. avsnitt 3.2.2.1 dom 2004-04-29 från Huddinge tingsrätt.

⁵⁷ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 58-59 och s. 65. Jfr vidare prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 34-35.

⁵⁸ Prop. 2001/02:124 Straffansvaret för människohandel s. 35.

och/eller befinner sig i Sverige illegalt och utan visum. De blir ofta även skrämda att ta kontakt med svensk polis, vilket kan vara ett mycket verksamt medel mot bakgrund av de erfarenheter som de kan ha gjort med polismyndigheter i de egna hemländerna.

Frågan om det överhuvudtaget borde uppställas ett krav på användande av otillbörliga medel som ett led i människohandelsbrottet är mycket komplicerad. Om människohandel skall kunna skiljas från t.ex. koppleri och ha ett högre straffvärde är det nödvändigt att det finns ett rekvisit som gäller någon form av påverkan av offrets vilja. Man måste således bestämma sig för om människohandel skall vara brott mot frihet enligt 4 kap. BrB eller ett sexualbrott enligt 6 kap. BrB. Enligt förarbetena skall vidare människohandel till sin natur vara "ett brott mot person" och inte brott mot staten.⁵⁹ Det speciella med konstruktionen av det gällande människohandelsbrottet är även att det för straffansvar inte krävs att något utnyttjande verkligen kommit till stånd. Detta innebär att brottet som det nu är konstruerat mer tar sikte på angreppet på offrets frihet än utnyttjandet som sådant. Utan ett krav på användande av otillbörliga medel skulle gärningen således snarare vara att anse som försök eller förberedelse till koppleri.

Bl.a. mot denna bakgrund är det bra att en utredning som ser över dessa frågor har tillsatts, som nämndes inledningsvis. Vad som i nuläget i vart fall kan anses klarlagt är att om kravet på otillbörliga medel skall bibehållas måste en förändring av rekvisitet åstadkommas så att utnyttjande av annans utsatta situation kan leda till straffansvar i en högre utsträckning. Dagens lagtext och dess tolkning leder till stora bevisproblem i rättstillämpningen.

Frågan om behovet av ett rekvisit om otillbörliga medel kan dock även ses i samband med tillämpningen av det s.k. kontrollrekvisitet som infördes genom lagändringen år 2004. I nästa avsnitt skall detta rekvisit bli föremål för en diskussion. I samband därmed kommer relationen mellan rekvisitet om otillbörliga medel och kontrollrekvisitet att kort beröras. I avsnitt 4.4 kommer vidare möjligheten att avskaffa rekvisitet om de otillbörliga medlen att övervägas.

4.3 Kontrollrekvisitet

Som har framgått av avsnitt 3.3.2.1 ovan innebär kontrollrekvisitet ett krav på att gärningsmannen genom sina handelsåtgärder skall ha uppnått kontroll över målsäganden. Brottets fullbordandepunkt har satts till den tidpunkt när denna kontroll har uppnåtts. I förarbetena finns följande uttalande om nödvändigheten av kontrollrekvisitet:

"Det är fråga om handelsåtgärder som ingår som ett led i att åstadkomma det åsyftade utnyttjandet... Den sålunda nödvändiga kontrollsituationen åstadkoms i människohandeln genom sådana befattningar med offret som resulterar i eller innefattar ett skapande, vidmakthållande eller en överföring av kontroll över offret... Det är vidare just denna kontrollsituation som gör att brottet har ett så högt straffvärde och har kommit att kallas den moderna tidens slavhandel."⁶⁰

⁵⁹ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 9.

⁶⁰ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 50.

Som vidare motiv för att införa detta nya rekvisit anfördes att utan uppställande av ett kontrollrekvisit skulle "avgränsningen av brottet bli otydligare och det kriminaliserade området svårt att överblicka".⁶¹

Vissa remissinstanser var däremot skeptiska till införandet av ett sådant rekvisit, och lagrådet pekade på att kontrollrekvisitet var oprecist och kunde ge upphov till tillämpningsproblem. Trots dessa svårigheter fann lagrådet, liksom regeringen, att rekvisitet var nödvändigt för att undvika att straffansvar skulle träffa "fall av tillfälliga eller mera ofarliga personkontakter" som inte borde vara kriminaliserade som människohandel.⁶²

I *avsnitten* 3.3.2.1 respektive 3.3.3.1 ovan har – med en utgångspunkt i de domar som har refererats i *referatsammanställningen* – de tolkningar som hittills har förekommit beträffande kontrollrekvisitet diskuterats. Ifråga om målsäganden under 18 år har konstaterats att såsom omständigheter som kan utmärka en "beroendeställning eller en trångmålsliknande situation" och därmed en kontrollsituation från gärningsmannens sida har t.ex. beaktats att målsäganden befunnit sig i främmande länder utan pengar, pass eller språkkunskaper. Liknande faktorer var även av betydelse i den dom som har refererats i avsnitt 3.3.3.1 och som rörde en målsägande över 18 år.

Själva tolkningen av vilka omständigheter som kan utgöra en kontrollsituation får i huvudsak anses ha varit väl avvägda i den rättstillämpning som har redogjorts för. Det som främst har diskuterats i *avsnitt* 3.3.2.1 har gällt frågan huruvida tolkningen av kontrollrekvisitet skall vara densamma ifråga om målsäganden som är under respektive över 18 år. Rekommendationen är att det även fortsättningsvis från åklagarhåll görs gällande att en gärningsman som en huvudregel tar kontroll över ett barn genom att "i egenskap av vuxen" ha ett psykiskt övertag och ett påtagligt inflytande över dess agerande. Detta innebär att i vart fall som en grundläggande regel skulle *målsägandens ålder i sig* indikera en beroendeställning. Därtill kan eventuella andra faktorer anses stärka en sådan beroendeställning. En annan fråga som har varit under diskussion i avsnittet avseende målsäganden under 18 år har gällt huruvida påverkan från gärningsmannens sida har ersatts av kontrollrekvisitet.

Det återstår att se hur kontrollrekvisitet kommer att vidare tillämpas. Hittills finns ingen dom refererad som gäller 4 kap. 1 a § 1 st. BrB, dvs. där både rekvisitet om "otillbörliga medel" och kontrollrekvisitet blivit föremål för prövning. Det kan ifrågasättas om och i så fall vilken skillnad som kommer att göras mellan dessa två rekvisit. De frågor som aktualiseras är om man inte alltid kan anses ha "kontrollen över en person" om man vidtar de handelsåtgärder som anges i bestämmelsen med användande av de otillbörliga medel som krävs. Ingår därmed inte kontrollsituationen "automatiskt" som ett moment i de förfaranden som beskrivs i paragrafen?

Relationen mellan rekvisiten om otillbörliga medel och kontroll förefaller inte helt klarlagd. I förarbetena uttalas även att "de otillbörliga medel, varmed handelsåtgärderna genomförs, är just sådana som syftar till att ta kontroll över offret och sålunda beskära offrets reella valmöjligheter."⁶³ Här kan diskuteras

⁶¹ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 50-51.

⁶² Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 51 och s. 100.

⁶³ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel s. 51.

om inte detta uttalande kan anses innebära att i de fall som rekvisitet om otillbörliga medel i 4 kap. 1 a § 1 st. BrB är uppfyllt behövs ingen separat bedömning av om huruvida gärningsmannen även hade kontroll över offret.

Som har framgått är bedömningen att även tillämpningen av kontrollrekvisitet kan ge upphov till vissa frågor. Vilken tolkning som rekvisitet kommer att få särskilt ifråga om 4 kap. 1 a § 1 st. BrB, samt hur relationen mellan rekvisiten om otillbörliga medel och kontroll kommer att bedömas, får vidare rättstillämpning utvisa. I nästa avsnitt skall avslutningsvis behovet av förändringar i den gällande lagstiftningen beröras.

4.4 Behovet av lagändringar i den gällande lagstiftningen

Som har framhållits i *avsnitt 4.1* kan knappast de domar som har redovisats i referatsammanställningen i sig anses utgöra ett tillräckligt underlag för att föreslå allomfattande förändringar av de brottsbeskrivningar som utmärker människohandelsbrottet. Här måste behovet av att inhämta ytterligare domar som meddelas inom området framhållas. Det sagda hindrar dock inte att det – på basis av de erfarenheter som hittills har samlats – kan finnas vissa synpunkter och förslag till lagstiftningsförändringar som kan vara värda att närmare överväga.

Att utforma människohandelsbrottet är komplicerat rent lagtekniskt. Till sin natur kan brottet beskrivas som en kedje- eller seriebrottslighet, inte sällan av internationell karaktär. En av de största lagtekniska utmaningarna torde avse själva avgränsningsfrågorna mot andra brott. Att främja och ekonomiskt utnyttja annans tillfälliga förbindelser mot ersättning motsvaras idag av koppleribrottet. Människohandel är däremot att anse som brott mot den personliga friheten alldeles oavsett om ett sexuellt utnyttjande kommit till stånd.

Intresset av ett väl fungerande internationellt samarbete i brottmål utgör ett tungt vägande skäl för att bibehålla en sådan ordning och ha en tydlig avgränsning mot koppleribrottet. I dessa ärenden är det oftast av stor fördel om länder har brottstyper som i grunden motsvarar varandra. Detta kan t.ex. innebära att om gränserna mellan människohandelsbrottet och koppleribrottet skulle suddas ut, kan det leda till friktioner i gränsöverskridande ärenden mot bakgrund av att länder i vissa fall har olika synsätt ifråga om straffbarheten av prostitution och koppleri.

För att bibehålla brottets särdrag behövs emellertid ett krav på att någon form av påverkan av offrets vilja har ägt rum. En intressant lösning som kunde vara värd att utredas närmare är huruvida rekvisitet om otillbörliga medel skulle kunna utmönstras ur lagtexten och ersättas av enbart en tillämpning av kontrollrekvisitet? Om kravet på otillbörliga medel har tagits bort i 4 kap. 1 a § 2 st. BrB kan ifrågasättas om det är nödvändigt i bestämmelsens första stycke. Rekvisitet om de otillbörliga medlen, särskilt vad avser ”utnyttjande av annans utsatta ställning” måste anses som mycket svårtillämpat, främst ifråga om kravet att det skall visas att offret inte hade något annat verkligt eller reellt alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja.

Rekvisitet om kontroll tar sikte på situationer där ”ett påtagligt inflytande över offret uppnås”. Ett mycket vanligt tillvägagångssätt i människohandelsmålen är att gärningsmännen utnyttjar landsgränser för att försätta offren i en beroende-

ställning. Offren förs härvid till främmande länder, tas ifrån passen, har inga egna pengar och kan inte språket. De är därmed helt utlämnade till gärningsmännen. De måste därmed anses befinna sig i en faktisk beroendeställning eller "i svårt trångmål", vilket skulle räcka för att anse att kontroll över dem har uppnåtts. Om en person har kontroll över en annan har det även skett en påverkan, ett betvingande eller ett undertryckande av offrets fria vilja eller personliga frihet i den meningen att brott mot 4 kap. BrB kan föreligga. Det skulle därmed inte vara nödvändigt att därutöver uppställa ett krav på användande av otillbörliga medel.

Mot denna bakgrund kunde en tillämpning av människohandelsbestämmelsen med enbart ett krav på att gärningsmannen i utnyttjandesyfte har vidtagit vissa handelsåtgärder och därmed uppnått kontroll över offret vara tillräckligt för att särskilja brottet och avgränsa det mot andra brott. Det skulle därmed även fortsättningsvis kunna ha ett högre straffvärde än koppleri.

I *avsnitt 4.3* ovan har vi påpekat att relationen mellan rekvisitet om otillbörliga medel och kontroll kan anses oklar i den gällande lagstiftningen, och att det kan ifrågasättas om inte prövningen av om kontrollrekvisitet är uppfyllt i vissa fall kommer att avse samma förhållanden som prövningen av om något otillbörligt medel har använts. Kravet på att en kontrollsituation har förelegat torde dock vara betydligt mindre långtgående än kravet på användande av otillbörliga medel. Utan ett krav på otillbörliga medel skulle därmed i målen i en större utsträckning än tidigare tyngdpunkten i huvudsak ligga på vad gärningsmannens agerande har haft för effekter. Om gärningsmannen har använt sig av *våld, hot eller tvång* måste han eller hon anses ha haft "kontroll över offret". På samma sätt kan en målsäganden som genom *vilseledande* förmås till visst agerande anses stå under kontroll av gärningsmannen.

Det förfarandesätt som hittills är mycket vanligt i dessa mål, och som innebär att man *utnyttjar ett offers utsatta situation* i ett annat land, skulle vidare förhoppningsvis kunna beivras i en större utsträckning än i jämförelse med den nuvarande lagstiftningen. Skälet är att det inte längre skulle vara nödvändigt att styrka hypotetiska resonemang om huruvida offren har haft andra verkliga eller godtagbara alternativ. Istället skulle fokus kunna sättas på i vilken mån som en gärningsman har utövat kontroll över en målsägande och försatt denne i en faktisk beroendeställning.

Kontroll kan i sådana situationer avse t.ex. kontroll över målsägandens ekonomiska förhållanden, exempelvis att offret har fråntagits sina pengar eller kommer till ett främmande land utan pengar och/eller förövaren tar hand om samtliga förtjänster vid prostitutionen. Kontroll över offret kan även utövas genom att gärningsmannen förvarar målsägandens pass samtidigt som offret befinner sig i ett främmande land utan språkkunskaper. I vissa av dessa fall förstärks en kontrollsituation genom att offret befinner sig illegalt i landet och känner rädsla för att vända sig till svensk polis eller för att återsändas till sitt hemland. Det borde vara värt att närmare utreda om inte straffbestämmelsen kan ändras så att sådana kontrollsituationer anses tillräckliga för att anse att straffansvar för människohandel föreligger.

4.5 Rekommendationer för fortsatt analys inom området

Vid sidan av nödvändigheten av att fortsätta att löpande referera de domar om människohandel som meddelas inom området, borde mot bakgrund av människohandelsbrottets nära samband med koppleribrottet även i ett nästa skede förhållandet mellan människohandel och koppleri belysas. Härvid kunde t.ex. rubriceringsfrågor (även mellan grovt koppleri och koppleri) stå i centrum. Det är därutöver av stort intresse att undersöka domstolarnas påföljdspraxis vad gäller förhållandet mellan människohandel och grovt koppleri, samt belysa de konkurrensfrågor mellan de båda brotten som har aktualiserats. Som en särskild utvidgning borde analysen innehålla en genomgång av målsägandebegreppet när det gäller grovt koppleri i förhållande till människohandel.

Ställning till dessa frågor bör dock i vart fall inte tas innan den pågående utredningen om människohandel lämnat sitt betänkande.